

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

NÁŘEČNÍ SLOVNÍ ZÁSoba V JEMNICI

Vedoucí práce: PhDr. Štěpán Balík, Ph.D.

Autorka práce: Marie Leitkepová

Studijní obor: Bohemistika

Ročník: 3.

2020

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu své kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Jemnici, 10. května 2020

Marie Leitkepová

Poděkování

Především bych ráda poděkovala vedoucímu své bakalářské práce, kterým je PhDr. Štěpán Balík, Ph.D. Velice mu děkuji za cenné rady, ale především za vstřícnost a ochotu věnovat mi svůj čas při konzultacích i mimo ně, a to především prostřednictvím e-mailu.

Chtěla bych touto cestou také velice poděkovat všem respondentům, kteří byli ochotni strávit se mnou čas při vyplňování nářečního dotazníku a v neposlední řadě své rodině za stálou a neutuchající podporu ve studiu.

Anotace

Cílem této bakalářské práce dialektologického charakteru bylo zachytit nářeční slovní zásobu obyvatel města Jemnice, resp. těch obyvatel, kteří ve městě minimálně vyrůstali, nebo v něm stále žijí a mají kořeny v přilehlých obcích. Výzkum byl proveden na základě dialektologického dotazníku, který vyplnili příslušníci tří generací (nejstarší, střední a nejmladší). Ze získaného materiálu sestavila autorka v praktické části slovníček pojmů, které jsou pro zkoumanou oblast charakteristické. Výsledky svého bádání porovнала s příslušnými hesly ve slovnících, staršími kvalifikačními pracemi a především s výzkumem v Českém jazykovém atlase. Součástí teoretické části je i popis rysů z obecné češtiny, českomoravské podskupiny, středomoravské skupiny a jihozápadočeské podskupiny, které jsou pro oblast Jemnicka charakteristické.

Anotation

The goal of this dialectal work was to capture the dialectal vocabulary used by the inhabitants of Jemnice, or more precisely of those people that have been raised or are still living in Jemnice and have roots in the nearby villages. The research was based on questionnaires related to the topic of this work. These questionnaires were filled out by people of three different generations (the oldest, the middle one, the youngest) in total. Thanks to that accumulated material the author was able to create a dictionary filled with words, which are specific for this region. The results of her research have been compared to the relevant, commonly used words from dictionaries, older theses and mainly to the research in Český jazykový atlas. Part of the theoretical part is a specification of traits from interdialect general Czech, bohemian-moravian dialectal subgroup, middle-moravian dialectical group and south-western dialectical subgroup, which are for the Jemnice region characteristic.

OBSAH

1	Úvod	8
2	Teoretická část	10
2.1	Město Jemnice	10
2.1.1	Základní informace	10
2.1.2	Historie města	10
2.1.3	Původ názvu města	12
2.1.4	Historická slavnost Barchan	13
2.1.5	Jemnický mikroregion	14
2.1.6	Kulturní památky	14
2.1.6.1	Zámek	14
2.1.6.2	Kostely v Jemnici	15
2.2	Dialektologie	16
2.2.1	Charakteristika dialektologie	16
2.2.2	Vývoj dialektologie	16
2.2.3	Národní jazyk a obecná čeština	17
2.2.4	Základní rozdělení českých nářečí	19
2.2.5	Rysy obecné češtiny	20
2.2.6	Jihozápadočeská podskupina	21
2.2.7	Českomoravská podskupina	22
2.2.8	Středomoravská skupina	24
2.3	Lexikologie	25
2.4	Lexikografie	26
2.5	Metodologie	27
2.5.1	Fáze přípravná	27
2.5.2	Fáze realizační	28
2.5.3	Analytická a prezentační fáze	29
3	Praktická část	30
3.1	Metodika	30
3.1.1	Přípravná fáze	30
3.1.2	Poznávací fáze	31
3.1.3	Analytická fáze	32
3.2	Slovník vybraných pojmů užívaných v oblasti Jemnice	34

4	Závěr.....	53
5	Seznam použitých zkratk.....	56
6	Dialektologický dotazník.....	58
7	Zdroje	61
7.1	Bibliografie	61
7.2	Online slovníky	62
7.3	Bakalářské a diplomové práce	63
7.4	Články v časopisech	63
7.5	Elektronické zdroje	63
8	Obrázkové přílohy	65

1 Úvod

Za cíl své bakalářské práce jsem si zvolila lexikologickou analýzu mluvy obyvatel města Jemnice. Výběr tématu práce pro mě má také osobní rozměr. Jsem totiž již od narození obyvatelkou města Jemnice a také jsem aktivní uživatelkou místního dialektu. Od dětství jsem tak měla možnost vstřebávat a přejímat místní mluvu, která mi v té době ještě nepřipadala nijak zvláštní a odlišná, jelikož jsem se pohybovala především v lokalitě Jemnice a jejího okolí. Na gymnáziu v Dačicích jsem si však již začala uvědomovat, že ačkoliv nejsou Dačice od Jemnice nijak daleko, některá slova mí spolužáci nepoužívali a pro dané významy měli jiné ekvivalenty. Především při nástupu na vysokou školu v Českých Budějovicích jsem došla k poznání, že mé vyjadřování se od toho, které jsem pozorovala u studentů z Českých Budějovic, velice liší. Toto zjištění mě poprvé přivedlo na myšlenku, že by stálo za to detailněji prozkoumat, které výrazy jsou pro oblast mého rodiště specifické.

Jak bylo řečeno, mou snahou bylo zachytit především nářeční pojmy, které jsou na Jemnicku stále aktivní, nebo se už drží pouze u starších obyvatel. Vlastní výzkum jsem provedla za pomoci dialektologického dotazníku, který se mnou vyplnilo dohromady dvanáct respondentů. Ve vyrovnaném počtu byly zastoupeny tři generace: nejstarší, střední a nejmladší. Bylo pro mě velkou výhodou, že jsem v Jemnici místní, tudíž zde mám příbuzné a známé, kteří byli ochotni se dotazníkového šetření zúčastnit.

V teoretické části této práce jsem nejprve představila město Jemnice, jehož kořeny sahají až do dávné minulosti, a ve stručnosti jsem zmínila jeho historii, významné místní architektonické památky a především historickou slavnost Barchan. Poté následuje kapitola věnovaná charakteristice dialektologie, zde se zmiňuji v krátkosti i o národním jazyce.

Oblast mého výzkumu se nalézá v českomoravské nářeční podskupině, konkrétně v jejím jižním úseku, kterému se jinak říká jemnický. Jemnice se nachází právě v této oblasti, v níž se v těsné blízkosti střetává jižní úsek českomoravských nářečí s jihozápadočeskou podskupinou, která zahrnuje mimo jiné i Dačice. V teoretické části jsem tedy věnovala pozornost tomu, zda a v jaké míře jsou na Jemnicku přítomny rysy českomoravské nářeční podskupiny, jihozápadočeské podskupiny, ale také sousední středomoravské nářeční skupiny, abych zdůraznila přítomnost moravských znaků ve zkoumané oblasti. V místní mluvě je však také patrný vliv obecné češtiny, proto jsem také této problematice věnovala jednu z kapitol. V následujícím oddílu jsem uvedla

i několik informací o lexikologii a lexikografii, abych tak zdůraznila záměr své práce, tj. sesbírat a seskupit nářeční slova do menšího slovníku v teoretické části práce. Prostor jsem věnovala i obecnému výkladu o metodologii.

Praktickou část jsem započala kapitolou věnovanou metodice. Aplikovala jsem v ní tři fáze výzkumu uvedené již v metodologii. Jedná se o fázi přípravou, poznávací a analytickou. Vymezuji zde především cíl svého bádání a postup, který jsem při něm zvolila, tj. dotazování formou dialektologického dotazníku. Poté následuje samotná kapitola *Slovník vybraných pojmů užívaných v oblasti Jemnice*, do které jsem zahrнула výrazy specifické zkoumané oblasti, doplnila je o jejich etymologii a uvedla míru výskytu mezi respondenty. Svoje poznatky jsem u jednotlivých hesel vždy srovnala s výzkumem představeným v *Českém jazykovém atlase*, případně v práci Dagmar Matějkové *Mluva v Jiraticích ve třech generacích* (přibližně stejná oblast výzkumu jako ta má) či jiných příručkách a slovnících (viz s. 33).

Na konci je přiložen seznam zkratk, které jsem při psaní využívala v rámci kondenzace a větší přehlednosti textu. Součástí práce je také výřez z dialektologického dotazníku, který jsem při výzkumu využívala, a seznam použitých zdrojů knižních i elektronických.

Na samém konci práce jsou uvedeny mapy zachycující polohu Jemnice v České republice a v *Českém jazykovém atlase*. Na dvou mapách jsem také vyznačila obce, které se nachází v tzv. Mikroregionu Jemnice (viz s. 14). Přiložila jsem i několik fotografií památek města Jemnice.

2 Teoretická část

2.1 Město Jemnice

2.1.1 Základní informace

Sběr dialektologického materiálu jsem prováděla ve městě Jemnice, které se nachází na jihovýchodě České republiky. Územně spadá Jemnice pod Vysočinu, leží na jižní hranici tohoto kraje. Je však již velice blízko Jihočeskému kraji, jen necelých čtrnáct kilometrů směrem na severozápad od Jemnice se nalézá jihočeské město Dačice. Samotný předěl mezi těmito kraji se nachází asi pět kilometrů na přímé cestě z Jemnice do Dačic.

Jemnice se nachází v okrese Třebíč a je hospodářským, správním i kulturním střediskem kraje. Dalším nejbližším větším městem jsou kromě Dačic Moravské Budějovice na severovýchodní straně. Město Jemnice bylo založeno na levém břehu řeky Želetavy, která městem dodnes protéká, avšak nejstarší část města, která se nazývá Podolí, se nachází na pravém břehu této říčky.¹

Počet obyvatel města v roce 2018 k 1. červenci byl 4 019, což je o něco méně než v předešlých letech. Pro představu, v roce 2009 žilo v Jemnici 4 445 obyvatel.²

2.1.2 Historie města

Při bádání po historii města Jemnice mi byly velkou oporou oficiální stránky města Jemnice a stránky zaměřené na místní historickou slavnost Barchan. Čerpala jsem však také z tištěných zdrojů, jako například z obsáhlé knihy Petra Čehovského a kolektivu s názvem *Dějiny Jemnice* či z publikací, na kterých se podílela místní rodačka Jana Jánská (viz zdroje).

Území města bylo osídleno již v dávném paleolitu, intenzivnější obydlí však lze doložit až v době laténské. Slované tento kraj osídlili patrně až někdy v 10. století, přičemž nejintenzivnější osídlení je možné doložit směrem na východ od města.

Výše zmíněná nejstarší část města, čili Podolí, původně vznikla patrně jako hornická osada. „Hornictví a prospektorství v 11. stol. se stalo jistě výnosným zdrojem

---

¹ Historie města Jemnice. In: *Mesto-jemnice.cz* [online]. Jemnice, 21. 6. 2007 [cit. 2020-01-20]. Dostupné z: <https://www.mesto-jemnice.cz/o-jemnici/d-46227/p1=20606>

² Demografická ročenka měst. In: *Czso.cz* [online]. 15. 08. 2019 [cit. 2020-01-20]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/91917724/13006619183.pdf/2e013989-1210-4a95-8cda-a48cf9757b5b?redirect=https%3A%2F%2Fwww.czso.cz%2Fcsu%2Fczso%2Fscitani-lidu-domu-a-bytu%3Fp_p_id%3D3%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dmaximized%26p_p_mode%3Dview%26_3_groupId%3D0%26_3_keywords%3Djemnice%2B%26_3_struts_action%3D%252Fsearch%252Fsearch%26_3_redirect%3D%252Fweb%252Fczso%252Fkatalog-produktu-vydavame

obživy obyvatelstva, které se jinak živilo zemědělstvím.“ Rozkvět hornictví pravděpodobně zapříčinil vznik nového sídla na ostrohu nad místní řekou Želetavkou, avšak vznik samotného města se datuje před rok 1226. Město bohatlo a prosperovalo, nacházela se v něm i patrně neoficiální mincovna, která zřejmě patřila markraběti Joštovi. V 15. století však nadešla válečná doba a obnova dolování se později již nezdařila, ložiska v Jemnici byla podle všeho vytěžena.

Jemnice disponovala pevnými hradbami, odolala například obléhání husitů z roku 1422, opevnění však nedokázalo město ubránit před uherskými vojsky krále Matyáše, která v roce 1468 město vyrabovala a vypálila. Po roce 1530 také končí významné období města Jemnice. Z královského města se totiž stalo město poddanské. Celá tato situace v roce 1555 vyvrcholila v otevřenou vzpouru měšťanů, kteří se jen těžko smiřovali s robotou. Vzpouora však byla potlačena a jemničtí byli odsouzeni za porušování zemského míru. Město v následujících dobách vystřídalo hned několik pánů.

V roce 1700 město opět z části vyhořelo a o jedenáct let později zemřelo velké množství obyvatel na mor. V Jemnici bylo také vymezeno židovské město, které se soustředilo kolem dnes již zaniklé synagogy z roku 1649. V roce 1752 ale celá židovská ulice spolu se synagogou vyhořela. Z židovských památek dnes lze ve městě navštívit např. zchátralý židovský hřbitov.

V letech 1832 a 1836 se městu nevyhnula ani nákaza cholerou a 3. června 1832 ještě ke všemu vznikl velký požár, jehož plamenům podlehl celé město, dva ze tří jemnických kostelů a také část Podolí.

Od roku 1850 spadala Jemnice pod pravomoc Podkrajského úřadu v Dačicích, v Jemnici ale nadále zůstal okresní soud, který však v pozdějších letech město ztratilo. Po roce 1960 připadlo město pod okres Třebíč.

V Jemnici byla vystavěna železniční trať do Moravských Budějovic, dnes na ní však pravidelně vlaky již nejezdí. Občas jsou pořádány výletní jízdy vlakem, např. v červnu ku příležitosti místní slavnosti Barchan. Zavedení elektrického proudu se Jemnice dočkala 30. 11. 1928 a 1. 2. 1937 Jemnice zažila příchod vojenské posádky.

Městu se nevyhnula ani tragédie spojená s druhou světovou válkou. 18. 3. 1939 se do Jemnice dostala okupační armáda, v platnost vešla protižidovská opatření a v květnu roku 1942 byli Židé z Jemnice transportováni do koncentračního tábora v Terezíně. Jemnickou synagogu nacisté zbořili, cihly prodali a o rok později zrušili i místní židovský hřbitov. Kameny z tohoto hřbitova vydláždili ulici vedoucí k Malé brance.

V Jemnici bylo po válce zřízeno hned několik závodů, např. závod Slavona (později Otavan) či ČSAO (automobilové závody), které později nahradil Motorpal. Jemnice je také známá díky místí balírně čajů s názvem Jemča.

Jemnice se po druhé světové válce stala do jisté míry vojenským městem, protože zde byla od roku 1951 vedle armádní posádky zřízena i pohraniční stráž. Ke zrušení vojenské posádky došlo až v roce 1993, v paměti dnešních jemnických občanů se tedy jedná o poměrně čerstvou minulost.

Dnes město disponuje základní i mateřskou školou, dětským domovem a v roce 1907 zde byla i první česká lesnická škola, která se později transformovala na vyšší lesnickou školu a ještě později na lesní odborné učiliště. Byla však v roce 1970 zrušena a na jejím místě byla zřízena poliklinika. Od roku 1975 zde funguje psychiatrická léčebna, která sousedí s arboretem, jež bylo v nedávné době zpřístupněno veřejnosti a funguje jako menší park.³

2.1.3 Původ názvu města

„Název Jemnice (něm. *Jamnitz*) dokládá jedno z nejstarších center dolování na Moravě. Vznikl z českého *jam-n-ica* (od *jáma*, *jamné*, *jamník*, stč. též *jemník* – kdo pracuje či bydlí v jámě, hloubí jámy, terén s jámami od kutání, jámování).“ Jamníci byli tzv. kovkopové a již od středověku je v širším okolí města doložena těžba stříbra, zlata i olova.⁴

V Jemnici se ovšem traduje, že dnešní podoba názvu města je postavena na ještě jednom základu. Existuje pověst pojednávající o *panně Jemně*, která za časů obléhání města zachránila jeho obyvatele před vyhladověním. Vypráví se, že byla Jemnice kdysi napadena cizím vojskem. Po nezdárném útoku se velitel onoho vojska rozhodl město obléhat. Blížila se však zima a měšťané počali hladovět. Ve městě v té době žila již zmíněná *panna Jemna*, která chovala beránka. Toho se měšťané v době hladu rozhodli sníst, dívka ale zvíře shodila dolů z pevných hradeb města. Ve vojenském táboře údajně usoudili, že nemá cenu obléhat město, jehož obyvatelé si mohou dovolit házet beránky přes hradby. Dali se tedy na ústup. Dívka město zachránila před jistou smrtí a podle ní mělo údajně dostat i svůj název.⁵

---

³ Historie města Jemnice. In: *Mesto-jemnice.cz* [online]. Jemnice, 21. 6. 2007 [cit. 2020-01-20]. Dostupné z: <https://www.mesto-jemnice.cz/o-jemnici/d-46227/p1=20606>

⁴ ČEHOVSKÝ, Petr a kol., *Dějiny Jemnice*, s. 9.

⁵ JÁNSKÁ, Jana, (ed.), *Kamenná panna, aneb pověsti, pohádky a variace lidového vyprávění z jemnického kraje*, s. 5–6.

2.1.4 Historická slavnost Barchan

V Jemnici se každoročně pořádá historická slavnost s názvem Barchan. Koná se vždy o víkendu po svátku sv. Víta, který připadá na 15. června. Barchan je patrně jedna z nejstarších slavností svého druhu v Čechách a na Moravě. Doložit však lze jen to, že byla pořádána již v roce 1713. „Tehdy byla v knize *Protocollum Miesta Swobodnego Jemnicze w Markrabstwij Moravskem* popsána rozepře mezi měšťany Seidlem a Pišlem o věci potřebné ke slavnosti.“ Z tohoto záznamu lze vyvodit, že již v té době nebyla pro měšťany slavnost ničím novým, nýbrž šlo o již zažitou tradici.⁶ Místní svatovítská slavnost však byla poprvé označena názvem Barchan až v roce 1856.⁷

Tato rok co rok se opakující událost měla svoji církevní část, tj. pouť ke kostelu sv. Víta. V dnešní době lze zmínit především tradiční svatovítskou mši svatou, která se koná vždy první neděli po svátku sv. Víta.

Dnes již však naplno převažuje světská část Barchanu, tj. historická slavnost, která je založena na lidové pověsti o údajném pobytu královny Elišky Přemyslovny v Jemnici.⁸ Podle této pověsti vytáhl Jan Lucemburský kdysi do boje na Moravu a svoji ženu Elišku svěřil do péče jemnických měšťanů. Ke královně postupně doputovali čtyři poslové se zprávami od jejího chotě. Eliška, vědoma si prázdné pokladnice, obdarovala prvního posla barchetovým náprsníkem (odtud patrně vzešel název celé slavnosti), druhého svým šátkem, třetího vlastními punčochami a čtvrtému dala čerstvě uvitý věnec. Právě čtvrtý posel přinesl královně zprávu o uzavření míru. Jan Lucemburský se městu následně odměnil darováním statků a mnohých privilegií. Jemnici tak nastala zlatá éra a město nadále vzkvétalo i za vlády syna této královské dvojice, tedy Karla IV.⁹

Jemničtí přepracovali pověst do podoby průvodů a divadla. Během celého víkendu je možné zhlédnout hned několik průvodů kostýmovaných postav v dobovém oblečení, v pátek je možné vidět tzv. otevírání mazhauzů, v sobotu historickou scénu s příjezdem krále do města či běh královských poslů, jinak nazývaný běh o barchan,

---

⁶ Historie a současnost slavnosti Barchan. In: *Barchan.cz* [online]. [cit. 2020-01-20]. Dostupné z: <https://barchan.cz/o-nas.html>

⁷ MENŠÍK, Josef Stanislav. *Moravské národní pohádky a pověsti z okolí Jemnického*, s. 10.

⁸ ČEHOVSKÝ, Petr a kol., *Dějiny Jemnice*, s. 620.

⁹ Svatovítská slavnost Barchan. In: *Spolekbarchan.webnode.cz* [online]. [cit. 2020-02-10]. Dostupné z: <https://spolekbarchan.webnode.cz/povest-barchan>

který je od roku 2014 zapsaný na *Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury České republiky*.¹⁰

Zmiňuji tuto slavnost nejen proto, že jde bezesporu o nejvýznamnější událost, která se v Jemnici každoročně koná, ale především pro její nevšední název. „Barchan, z lat. *barracanus barchanus*, jinak také barchet, je tkanina ze lnu a vlny, užívaná zvláště k výrobě teplých oděvů.“¹¹ Jak jsem se již zmínila, barchetový náprsník darovala královna Eliška jednomu z běžců a dnes je pod názvem Barchan známá tato událost v širokém okolí.

2.1.5 Jemnický mikroregion

„Jemnický mikroregion byl založen 17. prosince 1999 a sdružuje 30 obcí a jejich místních částí z okolí sídelního města Jemnice.“¹² Na obrázku č. 1 a č. 2 je k nahlédnutí mapa znázorňující oblast, v níž se tento mikroregion nachází, obce jsou zvýrazněny červenou barvou.

2.1.6 Kulturní památky

Nyní bych zmínila několik památek, které se v Jemnici dochovaly do dnešních dní. Již výše jsem se zmínila o židovských památkách v tomto městě, v této kapitole se tedy zaměřím na místní zámek a tři jemnické kostely.

2.1.6.1 Zámek

„Budova zámku představuje volně stojící čtyřkřídlou dvoupatrovou budovu kolem nepravidelného obdélníkového vnitřního dvora.“¹³

Jemnický zámek a rozlehlé jemnické panství vlastnil do roku 1945 markrabě Pallavicini. Zámek byl však na základě Benešových dekretů vyvlastněn a stal se majetkem města. Areál parku využívala od roku 1945 československá armáda, která zde setrvala až do roku 1992. Nutno podotknout, že za doby jejího pobytu došlo k poničení a zdevastování velké části zámeckého areálu.¹⁴

---

¹⁰ Historie a současnost slavnosti Barchan. In: *Barchan.cz* [online]. [cit. 2020-02-10]. Dostupné z: <https://barchan.cz/o-nas.html>

¹¹ Elektronický slovník staré češtiny. Praha, oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006–, přístupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1.1.12, citován stav ze dne 30. 1. 2020).

¹² Jemnický mikroregion. In: *Mikroregion.jemnice.cz* [online]. [cit. 2020-01-20]. Dostupné z: <https://www.mikroregion.jemnice.cz/o-nas.html>

¹³ ČEHOVSKÝ, Petr a kol., *Dějiny Jemnice*, s. 528.

¹⁴ JÁNSKÁ, Jana a Vladimír HRBEK. *Jemnické album 2*, s. 28.

„Zámecký inventář byl převeden do expozic zámků v Jaroměřicích, Náměšti, Milovicích, Dačicích a Boskovicích. Zámeckou knihovnu převzala univerzitní knihovna v Olomouci. Od roku 1994 je celý areál v majetku města Jemnice.“¹⁵

2.1.6.2 Kostely v Jemnici

V Jemnici lze navštívit hned tři poměrně dobře zachované kostely. Největším a nejvyužívanějším z nich je kostel sv. Stanislava nacházející se na náměstí Svobody. Tento kostel lze považovat za hlavní z trojice, která se ve městě nachází, pravidelně se v něm konají mše svaté. Kostel se skládá z hlavní lodi, se kterou je spojena kaple sv. Josefa. Hlavní oltář, který věnoval kostelu Maxmilián Arnošt z Vlašimi roku 1700, je portálový a v jeho středu je obraz umučení sv. Stanislava. V padesátých letech minulého století se kostel dočkal i nových varhan dovezených z Krnova, které jsou používány dodnes.¹⁶

Druhý z kostelů se nachází v Podolí a je zasvěcen svatému Jakubovi. Kostel dnes stojí na místě, kde se kdysi nacházel původní knížecí dvorec, který byl spolu s rotundou postaven na přelomu 11. a 12. století. Kostel sv. Jakuba přímo sousedí s místním hřbitovem a konají se zde mše za zemřelé.¹⁷

Poslední z kostelů je pozdně gotický kostel sv. Víta, který je jedinou dochovanou stavbou místního františkánského kláštera. V Jemnici jej založili roku 1455 a byl „po klášterech v Brně (1451) a Olomouci (1453) nejstarším založeným klášteřem na Moravě.“¹⁸ Při kostele sv. Víta se však z dob františkánů dochovaly i podzemní prostory, které byly v roce 2007 uznány Ministerstvem kultury za kulturní památku.¹⁹

---

¹⁵ Zámek. In: *Mesto-jemnice.cz* [online]. 2006 [cit. 2020-02-15]. Dostupné z: <https://www.mesto-jemnice.cz/zamek/d-5037/p1=1327>

¹⁶ ČEHOVSKÝ, Petr a kol., *Dějiny Jemnice*, s. 540.

¹⁷ Kostel sv. Jakuba. In: *Mesto-jemnice.cz* [online]. 2006 [cit. 2020-02-15]. Dostupné z: <https://www.mesto-jemnice.cz/kostel-sv-jakuba/d-5237/p1=1327>

¹⁸ ČEHOVSKÝ, Petr a kol., *Dějiny Jemnice*, s. 513.

¹⁹ Podzemní prostory při kostele sv. Víta. In: *Mesto-jemnice.cz* [online]. 2007 [cit. 2020-02-15]. Dostupné z: <https://www.mesto-jemnice.cz/podzemni-prostory-pri-kostele-sv-vita/d-27746/p1=1327>

2.2 Dialektologie

2.2.1 Charakteristika dialektologie

„Dialektologie je lingvistická disciplína, která zkoumá dialekty. Slovo *dialekt* pochází z řečtiny, kde „diálektos“ znamenalo způsob mluvení, řeči. Odtud i český ekvivalent „nářečí“, zdůrazňující onu primárně mluvenou formu jazyka.“²⁰

Dialektologie jako taková se tedy nezabývá spisovným jazykem, předmětem jejího zájmu je jazyk nespisovný a primárně spontánní mluvený projev. Tato jazykovědná disciplína zkoumá rozdíly, které lze nalézt jak v rámci jednoho národního jazyka, tak v rámci určité jazykové skupiny. Dialektologie je pro nás přínosná hned z několika důvodů. Skutečnost, že se v určitých oblastech setkáváme s nářeční mluvou, je dána vývojem naší řeči v dřívějších dobách a právě dialektologie napomáhá podkryvat příčiny tohoto vývoje jazyka. „Studium vývojového pohybu, který probíhá v nářečích v dnešní době, skýtá pak jistou oporu pro zjišťování směru vývoje jazyka i jeho dílčích jevů do budoucnosti.“²¹

Bělič se ve své knize zmiňuje o praktickém přínosu, jehož lze zkoumáním a porovnáváním dialektů se spisovnou češtinou dosáhnout i ve školství. Vyučující, který je blíže seznámen s místním nářečím v oblasti, kde vyučuje, se může snáze na příslušné jevy zaměřit, a tím i prospět žákům ve své třídě.²²

2.2.2 Vývoj dialektologie

S dialektologií jako odvětvím lingvistiky se setkáváme až podstatně déle, než s jinými jazykovými disciplínami (jako jsou například mnohem starší rétorika či gramatika).²³

Bogoczová zmiňuje dvě nenaplněné podmínky, které svojí absencí bránily vzniku dialektologie. Prvotní impulz přišel až z Německa, a to ve druhé polovině 19. stol. Chyběl především „vědecký popis historického vývoje jazyků“ a „základy lingvistické geografie.“²⁴

Za zmínku určitě stojí německý středoškolský profesor Georg Wenker, jenž je považován za zakladatele dotazníkové metody při provádění dialektologických výzkumů. Materiál, který se mu podařilo nashromáždit, dal posléze vzniknout velkému

---

²⁰ BOGOCZOVÁ, Irena. *Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie*, s. 106.

²¹ BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*, s. 5.

²² Tamtéž.

²³ BOGOCZOVÁ, Irena. *Textová opora*, s. 116.

²⁴ Tamtéž, s. 117.

množství rukopisných map (konkrétně jich bylo 1 500) a ty byly následně zahrnuty do prvního dialektologického atlasu s názvem *Sprachatlas des Deutschen Reichs*.²⁵

Autorem prvního jazykového atlasu, který se již zaměřoval na jazyky slovanské (1925), byl Francouz Lucien Tesnière. Co se týče české dialektologie, tak nejstarší naší ryze dialektologickou prací jsou *Základové dialektologie československé* vydané ve Vídni roku 1864 a sepsané Aloisem Vojtěchem Šemberou.²⁶

Dialektologie poválečné doby měla hned dvě etapy. První z nich se zaměřovala na terénní výzkum, ta si především kladla za cíl pokračovat v produkci oblastních monografií a usilovala o to popsat i oblasti jazykově okrajové. Ke konci 30. let se také počala utvářet v pozdější době významná brněnská škola dialektologů. Významné dialektologické práce v této době píše např. Arnošt Lamprecht, František Svěrák či Jaromír Bělič. Ke druhé etapě vývoje dialektologie této doby se váže *Dotazník pro výzkum českých nářečí* a taktéž zahájení výzkumu trvajícím až do roku 1972.²⁷

K pracím zaměřujícím se na dialektologii se řadí *Vývoj českého jazyka a dialektologie* Františka Cuřína, *České nářeční texty* Arnošta Lamprechta a *Nástin české dialektologie* Jaromíra Běliče.²⁸ Oporou při studiu nářečí je také šestidílný *Český jazykový atlas* představený Dialektologickým oddělením Ústavu pro jazyk český AV ČR, který vyšel nejen v tištěné podobě, ale má i svoji elektronickou podobu volně dostupnou na internetových stránkách.²⁹ Dialektologické oddělení také pracuje např. na projektu celonárodního nářečního slovníku s názvem *Slovník nářečí českého jazyka*, který je v současné době digitalizován a momentálně nabízí hesla od A do Č.³⁰

2.2.3 Národní jazyk a obecná čeština

„Jazyk patří k základním znakům národa. Jde o jakýsi jeho ‚poklad‘, ‚kapitál‘, kterým se tento národ (většinou) odlišuje od národa jiného. Soubor všech variet jazyka konkrétního národa se označuje jako *národní jazyk*,“³¹ uvádí ve své knize Bogoczová. Pod pojmem národní jazyk je tedy potřeba představit si mnohem víc než jen spisovnou češtinu. Spadá sem hned několik variant našeho jazyka, jako např. knižní spisovná čeština, neutrální a také hovorová spisovná čeština, nejrůznější interdialekty (jako

²⁵ BOGOCZOVÁ, Irena. *Textová opora*, s. 118.

²⁶ Tamtéž, s. 119–120.

²⁷ Tamtéž, s. 123–124.

²⁸ BOGOCZOVÁ, Irena. *Textová opora*, s. 125–126.

²⁹ *Český jazykový atlas* [online]. [cit. 2020-04-20]. Dostupné z: <https://cja.ujc.cas.cz/>

³⁰ *Slovník nářečí českého jazyka* [online]. [cit. 2020-04-20]. Dostupné z: <https://sncj.ujc.cas.cz/>

³¹ BOGOCZOVÁ, Irena. *Textová opora*, s. 18.

obecná čeština) či městská mluva, teritoriální dialekty a sociolekty, etnolekty, biolekty, familiolekty i idiolekty.³²

V dnešní době dochází k značnému prolínání těchto variant v mluvě. Mluvčí často střídají způsob svého vyjadřování podle situace, ve které se nachází. Vlivem školní výuky se zdokonalují ve spisovné formě jazyka, tím pak hovoří při různých oficiálních výstupech či na akademické půdě. Některá místa zkrátka vyžadují přesné a spisovné vyjadřování. Naproti tomu v užším rodinném kruhu sahají uživatelé daného jazyka po místních dialektech. Při takovém styku je kladen menší důraz na spisovnost projevu. Stěhování, cestování, změna zaměstnání či navštěvování škol v jiných městech, to vše způsobuje střet s osobami, které hovoří odlišným způsobem. Prostřednictvím těchto setkání se lidé často neubrání přebírání jiných výrazů.³³

Vlivem výše jmenovaných faktorů (a mnohých dalších) dochází ke stírání rozdílů mezi jednotlivými dialekty. Tímto procesem postupně vznikají útvary tzv. nadnářeční, které si zachovávají pouze základní znaky daného nářečí, říká se jim obecná nářečí neboli interdialekty. Mezi ně patří i obecná čeština, která je mezi interdialekty dominantní díky hospodářskému, kulturnímu a politickému vlivu Prahy. Dostává se tak i mimo oblast české nářeční skupiny. Dobře pozorovatelná je tato expanze především ve velkých městech na Moravě.³⁴

---

³² BOGOCZOVÁ, Irena. *Textová opora*, s. 18.

³³ BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*, s. 11.

³⁴ CUŘÍN, František. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*, s. 163–164.

2.2.4 Základní rozdělení českých nářečí

Na území České republiky rozlišujeme hned několik nářečních skupin, u kterých lze vyzorovat jak znaky společné, tak zcela jedinečné pro danou oblast. Následuje výčet těchto skupin a jejich podskupin.

Česká nářečí jsou typická pro oblast Čech a západní Moravy. Tato nářeční skupina se dále dělí na čtyři podskupiny:

- Středočeská podskupina
- Severovýchodočeská podskupina
- Jihozápadočeská podskupina
- Českomoravská (jihovýchodní) podskupina

Hanácká čili středomoravská nářeční skupina se nachází na střední, severní a západní Moravě a lze ji opět rozdělit na čtyři nářeční podskupiny:

- Centrální (severní) středomoravská podskupina
- Jižní středomoravská podskupina
- Západní okrajové úseky středomoravských nářečí
- Východní středomoravská nářečí

Lašská neboli slezská nářečí se soustředí především ve Slezsku a na severovýchodním okraji Moravy. Dělí se na tři podskupiny:

- Jižní (moravská) podskupina
- Západní (opavská) podskupina
- Východní (ostravská) podskupina

Východomoravská (moravkoslovenská) nářečí mají svoji oblast na východní Moravě. Opět se zde setkáváme s rozdělením na čtyři nářeční podskupiny:

- Jižní (slovácká) východomoravská podskupina
- Severní (valašská) východomoravská podskupina
- Západní okrajové úseky východomoravských nářečí
- Kopaničářská nářečí

Nářečí **polsko-českého smíšeného pruhu** zabírají východní cíp naší republiky, resp. se nacházejí směrem na východ od Ostravy v oblasti Karviné a Jablunkova, která sousedí s Polskem.³⁵

2.2.5 Rysy obecné češtiny

Hláskoslovné rysy

Charakteristickým hláskoslovným jevem, který se vyskytuje i na Jemnicku, je záměna samohlásky *é* za *i/ý* na konci jednak samotných přídavných jmen (př. *velký křeslo* – *velké křeslo*) tak i při skloňování přídavných jmen (př. *starýmu autu* – *starému autu*). Tuto změnu je možné pozorovat i u některých podstatných jmen či sloves, např. u slov *mlíko* – *mléko*, *slítnout* – *slétnout*.³⁶

Dalším rozšířeným rysem obecné češtiny je výskyt *ej* na místě *y* u přídavných jmen stojících před maskuliny v nominativu singuláru, např. *křivej dům* – *křivý dům*. Avšak výskyt *ej* ve slovech jako *sejrová* – *sýrová*, *vejbuch* – *výbuch* už zde není tak patrný, i když je možné ho u určitých obyvatel Jemnice v menší míře zaznamenat.

Frekventovaná je také změna koncového dlouhého *í* na krátké *i* ve slovech jako *vidim*, *sedim*, *mluvim*.³⁷

Setkat se na Jemnicku můžeme i s koncovým *-jc* u komparativu některých adverbii, jako např. *častějce*, *dolejc*.

Vynecháváno bývá často koncové *l* po samohlásce na konci slovesa v l-ovém příčestí v případě mužského rodu, např. *ten nemoh*, *on to řek*.³⁸

Taroslovné rysy

Co se týče tvarosloví, je možné se v Jemnici střetnout s unifikací koncovek u sedmého pádu množného čísla, pokud je zakončení na *-ma*, např. *širokýma cestama*, *čtyřma kolama*, *s těma daněma*.

V některých případech dochází ke stírání rozdílů mezi jednotlivými rody v množném čísle u zájmenné a adjektivní flexe, např. *všechny vymlácený vokna*, *špatný rodáci*.³⁹

³⁵ CUŘÍN, František. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*, s. 172–186, srov. BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*, s. 217–317.

³⁶ KRČMOVÁ, Marie. *Obecná čeština*. In: *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2020-04-22]. Dostupné z:

<https://www.czechency.org/slovník/OBECN%C3%81%20%C4%8CE%C5%99>

³⁷ Tamtéž.

³⁸ BOGOCZOVÁ, Irena. *Textová opora*, s. 65.

³⁹ KRČMOVÁ, Marie. *Obecná čeština*. In: NESČ.

2.2.6 Jihozápadočeská podskupina

Severním sousedem jihozápadočeské podskupiny jsou nářečí středočeská, od těch se odlišují celou řadou znaků. Na mapě je možné tuto podskupinu pozorovat od Rakovnícka na západní straně, pokračuje přes Hořovicko, Příbramsko a směrem na jihovýchod přes Sedlčansko a Voticko až k Pelfimovsku.⁴⁰

Na východní straně však jihozápadočeská podskupina z části zasahuje i do jihozápadní Moravy, resp. do oblasti Třešti, Dačic a Telče, přičemž Dačice jsou od mnou zkoumané Jemnice vzdáleny jen 14 kilometrů. Podskupina se dělí na dvě části, jde o úsek západočeských nářečí (západnější část podskupiny) a úsek jihočeských nářečí (východnější část podskupiny). Nejdříve se zaměřím na rysy celé podskupiny a následně se budu blíže věnovat úseku jihočeskému, který těsně sousedí s lokalitou, v níž se nachází Jemnice.⁴¹

Frekventovaný je zde výskyt dvojhlásky např. ve slově *roužnout* s významem *rozsvítit, rozžehnout*. V oblasti, kterou jsem zkoumala, se toto slovo vyskytuje převážně v podobě *rožnout* a zahrnula jsem ho i do svého dialektologického dotazníku (viz teoretická část).⁴²

Výrazným znakem u slovesných tvarů je odlišná podoba rozkazovacího způsobu u druhé osoby singuláru. Namísto koncového *s, z* zde uslyšíme *š, ž* – např. *popros – poproš, poraz – poraž*.⁴³

Typickým tvaroslovným znakem jihozápadočeské podskupiny je nesklonný ustrnulý tvar přivlastňovacích adjektiv, př. *otcovo sestra, na bratrovo střeše, u Honzovo domu*. Přítomná je zde také částečně nesklonná forma příjmení, např. *přišli Vlasákojc*. Na Jemnicku se však tento jev nevyskytuje, i když je některým místním známý.

Co se týče jihočeského úseku, Lamprecht se ve své knize z roku 1976 také zmiňuje o absenci protetického *v* před slovy začínajícími na samohlásku *o*.⁴⁴ V publikaci *Český jazyk na přelomu tisíciletí* se k tomuto jevu vyjadřuje i Marie Janečková, konkrétně v článku *Vývoj nářečních jevů v jihočeském regionu*. Janečková uvádí, že jde především o jev vyskytující se na okrajích Doudlebska a potvrdil se u generace narozené v letech 1920–1925.⁴⁵ Na Jemnicku lze pozorovat mírný ustup

⁴⁰ LAMPRECHT, Arnošt a kol. *České nářeční texty*, s. 40.

⁴¹ BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*, s. 224.

⁴² LAMPRECHT, Arnošt a kol. *České nářeční texty*, s. 40.

⁴³ LAMPRECHT, Arnošt a kol. *České nářeční texty*, s. 41.

⁴⁴ Tamtéž, s. 43.

⁴⁵ JANEČKOVÁ, Marie. *Vývoj nářečních jevů v jihočeském regionu*. In: DANĚŠ, František. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*, s. 193–194.

protetického *v*, při výzkumu jsem zaznamenala, že tento jev převažuje především u starší a střední generace. Nejmladší generace jej užívá už jen v některých případech, zůstává zachováno např. ve slově *von* (*on*).

2.2.7 Českomoravská podskupina

Jihovýchodní okraj české nářeční skupiny vyplňuje českomoravská neboli jihovýchodočeská podskupina. Většina oblasti se však nachází na moravské straně.⁴⁶

Pás českomoravských nářečí zabírá část východního Jihlavska, také Jemnicko a větší prostor ve středu Vysočiny. Lamprecht zmiňuje, že tuto podskupinu lze opět rozdělit na dva úseky. Na severu se nachází centrální neboli žďársko-bystřický úsek, na jihu jde o úsek jižní neboli jemnický. K těm se přidružuje částečně i moravský úsek jihozápadočeských nářečí v oblasti Dačicka, Třešťska a Telčska.⁴⁷

Nejprve se zaměřím na znaky společné celé podskupině a posléze zvlášť na její jižní oblast, která je pro můj výzkum stěžejní.

Společné rysy

Výrazným moravským jevem vyskytujícím se na tomto území je především tzv. moravská krátkost ve slovech jako *blato*, *rana*, *dat*.⁴⁸ Z vlastního pozorování mohu potvrdit, že tato krátkost je stále hojně užívaná v mluvě starší a střední generace. Méně (ale přece) ji však využívají i příslušníci mladších generací.

Vyskytují se zde i rysy západomoravské, konkrétně jde třeba o délku samohlásek u slov, která mají jinak takovou samohlásku krátkou, např. typickým příkladem je slovo *bábička*, které je v Jemnici a okolí stále a ve velké míře užíváno všemi generacemi (viz teoretická část).⁴⁹

Dalším takovým rysem je náhrada konsonantů *t'*, *d'* za *c*, *z* v některých slovesných tvarech, např. *chic* – *chyt'*. Tento jev jsem metodou přímého pozorování zaznamenala především u generace starší, např. přetrvává ve spojení: *Chic ho.* – *Chyt' ho.*⁵⁰

„U zájmen ukazovacích jsou v mn. čísle charakteristické tvary *tejch*, *tejm*, *tejma* (na jihu též *tich*, *tim*, *tima*), v 6. p. j. č. muž. a stř. rodu *vo tem* (na jihu i *vo tím*),

⁴⁶ BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*, s. 235–236.

⁴⁷ LAMPRECHT, Arnošt a kol. *České nářeční texty*, s. 128.

⁴⁸ BACHMANNOVÁ, Jarmila. *Česká nářeční skupina*. In: *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2020-04-23]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/%C4%8CESK%C3%81%20N%C3%81%C5%98E%C4%8CN%C3%8D%20SKUPINA>

⁴⁹ LAMPRECHT, Arnošt a kol. *České nářeční texty*, s. 129.

⁵⁰ Tamtéž.

přičemž tyto znaky nejsou na Jemnicku tolik běžné. Avšak u sloves se sem řadí tvary jako např. *chcu, musijou, su, bid'* (*chci, musejí, jsem, bud'*), ty jsou zde užívány běžně.⁵¹

Pro tuto oblast je též podle Běliče příznačná skupina *šč* v např. následujících případech: *dešč, ešče*.⁵² O této změně *šř* na *šč* se zmiňuje též *Nový encyklopedický slovník*⁵³, její výskyt v Jemnici jsem však zaznamenala pouze ojedinele.

Jižní úsek

Jižní úsek, jinak nazývaný jemnický, je pro mou práci stěžejní lokalitou. Je možné se zde setkat např. s tendencí k široké výslovnosti samohlásky *i*, dále také se splynutím krátkého *i* s tvrdým *y* (popř. *e*) po měkkých souhláskách (*libyl se ji, lyd'y*).⁵⁴

Ze středomoravských nářečí (konkrétně z jejich jižnější části) na toto území zasahují i podoby instrumentálu jednotného čísla jako *s Frantem, s Honzem*. Mohu potvrdit, že tento rys je aktivně užíván i v Jemnici.⁵⁵

Na Jemnicku jsou také patrné zbytky tvrdého *y* ve slovech jako např. *zyma*.⁵⁶

Nový encyklopedický slovník češtiny se v souvislosti s Jemnickem zmiňuje o disimilaci sykavek (př. *uj zase*), z vlastního pozorování si však nejsem vědoma, že bych tento jev zaregistrovala. Stejně tak uvádí i stopy po výslovnosti měkkých *retnic* u slov *pjivo, bjič*, ovšem ani tento jev jsem zde spíše nezaznamenala.⁵⁷

Lamprecht ve své knize předkládá záznam monologu jednoho z obyvatel obce Mladoňovice (obec se nachází cca 6 kilometrů od samotné Jemnice). V tomto záznamu se mimo jiné dotazovaný zmiňuje i o Jemnici, stěžejní je zde podle mne to, že se o měště zmiňuje i jako o *Jemici*. Tato nářeční varianta názvu obce je stále mezi občany aktivně užívána (v nominativu *Jemica* či *Jemice*).⁵⁸

Hojně využívanou spojkou na Jemnicku je spojka *aji* (např. *Petr aji Lucka*), přičemž jde o ekvivalent k *i* či *také*. Varianty *aji, aj* jsou charakteristické pro Moravu a Slezsko.⁵⁹

---

⁵¹ LAMPRECHT, Arnošt a kol. *České nářeční texty*, s. 129.

⁵² BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*, s. 236.

⁵³ BACHMANNOVÁ, Jarmila. *Česká nářeční skupina*. In: *NESČ*

⁵⁴ BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*, s. 238.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ LAMPRECHT, Arnošt a kol. *České nářeční texty*, s. 130.

⁵⁷ BACHMANNOVÁ, Jarmila. *Česká nářeční skupina*. In: *NESČ*

⁵⁸ LAMPRECHT, Arnošt a kol. *České nářeční texty*, s. 134.

⁵⁹ *Nářeční výrazy v češtině* [online] 23. 4. 2020 [cit. 2020-04-23]. Dostupné z:

https://cs.wikiversity.org/wiki/N%C3%A1%C5%99e%C4%8Dn%C3%AD_v%C3%BDrazy_v_%C4%8De%C5%A1tin%C4%9B

Metodou přímého pozorování jsem zjistila, že mluvčí této oblasti často neskloňují přivlastňovací adjektiva ženského rodu podle vzoru *matčín*, nýbrž *matcin*, např. *Aničcin*, *kamarádcin*.

2.2.8 Středomoravská skupina

Lokalitou středomoravských nářečí, jak už bylo řečeno, je střed Moravy, případně její sever a západ. Následuje několik příkladů typických hláskoslovných a tvaroslovných rysů této oblasti.

Hláskoslovné rysy

Jedním z typických rysů, které lze na tomto území zaznamenat, je protetické *v* stojící před vokálem *o-*, především tomu tak je v západní části hanáckých nářečí: *vona*, *voko*, *votočit*, *vosel*. I na Jemnicku je však stále protetické *v* přítomné (viz výše).⁶⁰

V této oblasti se vyskytuje řada obecných moravizmů. Například je zde zřetelná krátkost samohlásek ve slovech jako například: *mak*, *jest*, *rana*, *psat*.⁶¹ Ta se projevuje i v mluvě obyvatel Jemnice.

Zachované zde také zůstává starší *a* v tvarotvorných příponách některých slov, nom. *slepica*, *duša*, *židla*, gen. *koša*, *groša*. Jde o neprovedenou přehlásku ze 13. stol.⁶² V mém výzkumu užívali tvary těchto slov s koncovým *a* především příslušníci nejstarší a střední generace, v některých případech však zůstává tato podoba zachována i u nejmladší generace.

V této části republiky se také setkáváme s asimilací znělosti v případě dvojice *sh* – *zh*, jako příklad lze uvést slovo *zhod'it*. Kromě toho se zde projevuje i mezislovní asimilace, Cuřín zmiňuje ve své knize příklad *did' oře*.⁶³ Sloveso *zhod'il* s výslovností *zh-* je v Jemnici pořád v určité míře aktivní.

Tvaroslovné rysy

Vyskytuje se zde také odlišná podoba rozkazovacího způsobu u druhé osoby v plurálu, např. *pad'ni* – *pad'nite*.⁶⁴ I tento jev je v mluvě obyvatel Jemnice pořád patrný.

---

⁶⁰ Cuřín, *Vývoj českého jazyka a dialektologie*, s. 181.

⁶¹ Tamtéž, s. 180.

⁶² Cuřín, *Vývoj českého jazyka a dialektologie*, s. 180.

⁶³ Tamtéž, s. 181.

⁶⁴ Tamtéž.

2.3 Lexikologie

„Lidský jazyk je komplexní soubor specifických znaků, funkcí a rysů. Jazykové znaky jsou reprezentovány jednotkami různých rovin a abstrakčních úrovní a plní různé funkce podle potřeb uživatelů.“⁶⁵

Pojmem lexikologie se rozumí lingvistická disciplína, jež se zabývá zkoumáním lexikálních jednotek určitého jazyka. Zabývá se jejich významy a významovými vztahy k dalším lexikálním jednotkám jazyka.⁶⁶

Jedná se tedy o teorii lexikální zásoby. Filipec ve své knize rozděluje lexikologii na synchronní, historickou a lexikologii jednoho či více jazyků, resp. historickosrovnávací, či předhistorickou, resp. etymologii. Lexikologie mimo jiné velmi úzce souvisí s lexikografií, lexikální teorii lze totiž ověřit pomocí slovníků, které se danou problematikou zabývají.⁶⁷

Základní lexikální jednotkou a zároveň základní jednotkou pro slovní zásobu je slovo. Je však poměrně obtížné nějakým způsobem slovo přesně definovat. V našem případě je vhodné zaměřit se pouze na lexikální rovinu tohoto pojmu. Hauser klade důraz na důležitost tzv. *dvojstránkové povahy slova*, jde o spojení obsahu s formou. Slovo se po formální stránce skládá z konkrétní skupiny hlásek (ojediněle z jedné jediné hlásky, např. některé spojky či předložky). Obsah slova je roven jeho významu. Naše vědomí zaznamená a zpracuje určitou skutečnost a přiřadí k ní příslušný pojem v daném jazyce, na který je tento pojem a jeho význam zároveň vázán. Je nutné mít také na zřeteli, že jazyky se mezi sebou liší, a jeden význam se rovná velkému množství pojmů. Je však možné, že jedno slovo má v daném jazyce hned několik významů. Takový jev označujeme pojmem homonymie. Setkat se lze také s opačným případem, při němž máme hned několik pojmenování pro jednu skutečnost, v tomto případě jde o synonymitu.⁶⁸

Funkci lexikální jednotky plní lexém. Jde o jednotku abstraktní, jež u slov ohebných zahrnuje všechny gramatické tvary zkoumaného slova (např. *hraji, hraješ, hrajeme...*), přičemž jeden z těchto tvarů daného lexému je vždy pokládán za základní (např. infinitivy sloves). Ve slovnících lexémy nacházíme právě v těchto primárních reprezentativních podobách. Nutno uvést, že lexémy nemusí být pouze jednoslovné, v takovém případě jde o víceslovná pojmenování (*kyselina sírová*) či frazémy (*chytat*

⁶⁵ FILIPEC, Josef a František ČERMÁK. *Česká lexikologie*, s. 13.

⁶⁶ ČEJKA, Mirek. *Česká lexikologie a lexikografie*, s. 5.

⁶⁷ FILIPEC, Josef a František ČERMÁK. *Česká lexikologie*, s. 13.

⁶⁸ HAUSER, Přemysl. *Základní pojmy z nauky o slovní zásobě a tvoření slov*, s. 5.

lelky).⁶⁹ Nový encyklopedický slovník uvádí kromě lexému, který označuje také za lexikální jednotku, ještě pojem lexie, který považuje za základní lexikální jednotku.⁷⁰

Lexikologie je poměrně mladou lingvistickou disciplínou, vztahy mezi formou slov a jejich významem se zprvu zabývala nikoliv lingvistika, nýbrž filozofie. Jazykověda se u svého zrodu věnovala především gramatice a tak tomu bylo z větší části i ve středověku a novověku. Zájem o slovo se sice projevil v 19. stol., avšak ne na poli lexikologie, nýbrž v oblasti dialektologie a etymologie. Lexikologii se zvýšené pozornosti dostává především ve 2. pol. 20. stol. ve střední a východní Evropě. V našem prostředí se lexikologií zabýval např. Josef Filipec (*Česká lexikologie*, 1985) či František Čermák (*Lexikon a sémantika*, 2010).⁷¹

2.4 Lexikografie

Jádrem této lingvistické disciplíny je především vytváření slovníků nejrůznějších typů, lexikografie se zabývá jak praxí, tak i teorií sestavování slovníků. Jak bylo již řečeno, úzce souvisí s lexikologií, protože se též zabývá lexikální zásobou.⁷²

Při sběru materiálu uplatňuje lexikografie vždy určitou metodiku. Filipec ve své knize předkládá 3 činnosti, kterými se lexikologie zabývá. Jde o tvorbu slovníků, tvorbu vědeckých slovníků a samotnou teorii lexikografie. Mezi základní slovníky patří jednojazyčné výkladové, dále historické a synchronní, dvojjazyčné či ideografické. Ze slovníků speciálních lze zmínit např. slovníky frazeologické či dialektologické.⁷³

Lexikografie a lexikologie jsou nejrozsáhlejšími lingvistickými odvětvími, je tomu tak především díky množství zpracovávaného materiálu. Obě tyto disciplíny se totiž nezabývají pouze spisovnou podobou slovní zásoby, dotýkají se rovněž dialektologie, terminologie či onomastiky.⁷⁴

Ve svazku *Českého jazykového atlasu s názvem Dodatky* se nachází obšírný soupis literatury, která se vztahuje ke stavu českých nářečí a k jejich vývoji, a to od

---

⁶⁹ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ a Miroslav GREPL. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 69.

⁷⁰ HLADKÁ, Zdeňka. Lexém. In: *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2020-04-21]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/LEX%C3%89M#bibitem3>

⁷¹ HLADKÁ, Zdeňka. Lexikologie. In: *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. 2017 [cit. 2020-04-06]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/LEXIKOLOGIE>

⁷² HLADKÁ, Zdeňka. Lexikografie. In: *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. 2017 [cit. 2020-04-06]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/LEXIKOGRAFIE>

⁷³ FILIPEC, Josef a František ČERMÁK. *Česká lexikologie*, s. 14.

⁷⁴ Tamtéž.

roku 1968. Zároveň odkazuje na Běličův *Nástin České dialektologie*, kde je možné dohledat příslušnou literaturu vztahující se k předešlým létům.⁷⁵

2.5 Metodologie

Pod označením *metoda*, které pochází z řečtiny a v původním slova smyslu označovalo „cestu za něčím“, se v případě dialektologického bádání skrývá podle Bogoczové „cesta za kvalitním jazykovým výzkumem.“⁷⁶

Dialektologie je odvětvím společenskovedným a jako takové tedy využívá i metody běžně aplikované v sociologii. Kromě toho užívá speciálních metod, které přímo vyplývají z podstaty zkoumaného jevu, v tomto případě z podstaty mluveného jazyka. Dialektologický výzkum musí především splňovat dvě následující podmínky: musí být *validní* (právoplatný) a *reliabilní* (spolehlivý). K řádnému výzkumu je potřeba provést sběr materiálu v dostatečném množství a takový materiál by měl mít taktéž určitou odpovídající kvalitu. Dialektologové tudíž při svém bádání především provádějí sběr příslušného materiálu, ten poté určitým způsobem zpracují a následně prezentují.⁷⁷

Bogoczová uvádí, že dochází obvykle k vymezení minimálně tří fází výzkumu:

1. fáze přípravná,
2. fáze poznávací neboli empirická,
3. analytická a prezentační fáze.⁷⁸

2.5.1 Fáze přípravná

Na samém začátku je nutno se na výzkum adekvátním způsobem připravit, především stanovit si tzv. *výzkumný problém* a v závislosti na něm zvolit vhodné nástroje pro plánovaný výzkum.

Nelze dokonale postihnout např. určitou celou nářeční oblast, tím pádem je potřeba zaměřit se pouze na vybrané jedince, kteří utvoří tzv. *reprezentativní vzorek*. Při výběru respondentů je namístě určit, zda bude výzkum probíhat napříč generacemi, je třeba zahrnout obě pohlaví, osoby s různým nejvyšším dosaženým vzděláním, odlišných či naopak stejných profesí apod.⁷⁹

Je také vhodné si ještě před samotným výzkumem ověřit kvalitu dotazníku, zkusit ho na vybrané osobě či osobách nanečisto. Tato zkouška pomůže identifikovat možné

---

⁷⁵ BALHAR, Jan. *Český jazykový atlas – Dodatky*, s. 547–573.

⁷⁶ BOGOCZOVÁ, Irena. *Textová opora*, s. 130.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ BOGOCZOVÁ, Irena. *Textová opora*, s. 132.

⁷⁹ Tamtéž.

nedostatky v dotazníku, jako je např. nesrozumitelnost nebo chybná formulace některých dotazů.⁸⁰

2.5.2 Fáze realizační

V této fázi výzkumník přistupuje k samotnému výzkumu v terénu (exploraci) a záleží především na tom, pro jakou metodu sběru informací se předem rozhodl. Pokud zvolil např. nahrávání zvukových záznamů na diktafon či nahrávání na kameru, má nepopíratelnou výhodu v autenticitě získaného záznamu. Je potřeba na začátku informátora rozmluvit, pokusit se uvolnit atmosféru, a pokud je toho dialektolog schopen, může sám přejít v řeči do daného nářečí. Je tu samozřejmě možnost dotazovanému zatajit, že je nahráván, avšak je třeba brát zřetel na následky, které by takové počínání mohlo mít (ztráta důvěry či poničení mezilidských vztahů). Problém by také mohl nastat při následném zveřejnění záznamu, explorátor musí v takovém případě obdržet souhlas dané osoby, která se na záznamu nachází.⁸¹

Další metoda, pro kterou se může výzkumník rozhodnout při sběru materiálu, je metoda dotazníková. Nový encyklopedický slovník uvádí, že takový dotazník lze uplatnit dvojím způsobem. Může jej vyplňovat buď dotazovaný, takový výzkum je možno označit také za metodu korespondenční. Dotazník však může vyplňovat přímo dialektolog a tím zachytit bezprostřední a předem nepromyšlenou výpověď respondenta, přičemž jednotlivé výpovědi zapisuje foneticky, aby zachoval jejich hodnověrnost.⁸²

Fonetický přepis je tedy obzvlášť důležitý, při transkripci se neohlížíme na pravidla pravopisu a zapisujeme pouze ty hlásky, které byly opravdu vysloveny. Pro jednu hlásku tedy použijeme vždy jen jeden a tentýž znak. Pro srozumitelnější zápis existuje řada pravidel a znamének, které pomáhají orientovat se v přepsaném nářečním textu. Cuřín ve své knize uvádí příklady, jak zapisovat jednotlivé hlásky v závislosti na tom, jak byly vysloveny. Zmiňuje se také např. o vyznačení oslabené artikulace v textu pomocí menší litery či o naznačení přestávky mezi slovy pomocí svislé čáry.⁸³

Při pokládání otázek musí tazatel brát ohled na fakt, že respondent bývá zpravidla laik, tudíž je třeba tuto skutečnost zohlednit při formování otázek (např. místo latinských pojmů zvolí české ekvivalenty, otázku více opíše a přiblíží...). Také doba,

---

⁸⁰ BOGOCZOVÁ, Irena. *Textová opora*, s. 133.

⁸¹ Tamtéž, s. 133–134.

⁸² KLOFEROVÁ, Stanislava. Dotazník. In: *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2020-04-21]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/DOTAZN%C3%8DK>

⁸³ CUŘÍN, František. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*, s. 168–169.

při níž se dialog explorátora s respondentem odehrává, by neměla být příliš dlouhá, nejlépe do jedné hodiny. Případně je možné sezení rozdělit a sejít se opakovaně.⁸⁴

2.5.3 Analytická a prezentační fáze

V této poslední fázi dochází ke zpracování získaného materiálu a jeho následnému prezentování. Pro takové účely vznikají nejruznější monografie, antologie, jazykové či přímo nářeční slovníky a atlasy.⁸⁵

---

⁸⁴ BOGOCZOVÁ, Irena. *Textová opora*, s. 136–137.

⁸⁵ Tamtéž, s. 146–152.

3 Praktická část

3.1 Metodika

V této kapitole se věnuji popisu vlastního bádání, zaměřuji se v ní na tři základní fáze bádání, o kterých se ve své knize zmiňuje Bogoczová a jsou teoreticky popsány v kapitole předchozí.

3.1.1 Přípravná fáze

V přípravné fázi bylo nejprve třeba vymezit si cíl bádání. Tímto cílem pro mě bylo vyzkoumat a ověřit, která nářeční slova (a v jaké míře) stále přetrvávají na Jemnicku a především v Jemnici samotné. Z těchto slov jsem se následně rozhodla vytvořit menší nářeční slovník. Zaměřila jsem se na obyvatele v Jemnici žijící nebo z ní pocházející. Většina z nich má ovšem kořeny v přilehlých obcích, tudíž získaný materiál přinesl i jistou sondu do mluvy na Jemnicku obecně. Nekladla jsem si za cíl detailně prozkoumat celou tuto oblast, jelikož by to bylo časově velice náročné. Vybrala jsem však určitý reprezentativní vzorek obyvatel, kteří mají spojitost především s Jemnicí, ale i s okolními obcemi. Mým záměrem bylo tedy vypátrat dosud užívaná, ale dnes už i méně frekventovaná slova, následně je seskupit a zjistit, jaká nářeční slovní zásoba je pro Jemnici typická.

Jemnici jsem si zvolila proto, že jsem zde vyrůstala a stále zde žiji. Jsem tedy aktivním uživatelem místního nářečí a mám k němu velmi blízko. Bylo pro mě o to snazší sehnat respondenty pro případný výzkum. Jde především o členy mé rodiny, přátele či známé, z nichž jsem oslovila vždy čtyři příslušníky nejdříve z nejstarší generace, poté ze střední generace a nakonec z generace nejmladší. Zvolila jsem tento postup proto, že příslušníci nejstarší generace jsou pamětníci slov, která mladší obyvatelé už mnohdy nepoužívají či neznají. Starší obyvatelé pro mě byli tedy nejlepším zdrojem materiálu. Z každé generace se mi podařilo k dotazníku přesvědčit vždy tři ženy a jednoho muže, dohromady mám tedy devět dotazníků vyplněných ženami a tři vyplněné muži.

Jak vyplývá z výše popsaných skutečností, zvolila jsem dotazníkovou metodu, při níž jsem využila dotazník zpracovaný doktorem Štěpánem Balíkem z Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Z jeho dotazníku jsem vybrala otázky, které se mi zdály relevantní pro potřeby mého výzkumu, a doplnila jsem je o dotazy, které jsem vypracovala na základě vlastní zkušenosti s místním nářečím.

Dotazník jsem si vyzkoušela vyplnit nejprve sama, a to pod vedením doktora Štěpána Balíka. Upravenou verzi jsem následně nanečisto vyplnila s několika přáteli, což mi pomohlo odhalit některé nepříliš dobře formulované dotazy, které by činily respondentům při vyplňování potíže. To mi pomohlo eliminovat větší množství nedostatků, avšak v průběhu samotného bádání jsem zjistila, že ne každému z respondentů vyhovuje vždy ta samá otázka a občas bylo třeba je, tzv. „za pochodu“, přeformulovat. Výzkum pomocí dotazníku měl za úkol nejen vypátrat užívaná či zapomenutá slova, ale také odhalit, do jaké míry dnešní obyvatelé ještě rozumí významu daných slov. Zda jsou stále užívána za stejným účelem, nebo se z nich staly již jen zastaralé lexikální jednotky, jejichž význam byl zapomenut.

3.1.2 Poznávací fáze

Samotnému vyplnění dotazníku vždy předcházelo ujištění z mé strany, že získaný materiál bude sloužit výhradně pro účely mé bakalářské práce a respondent (pokud si to přeje) zůstane anonymní. Na začátku bylo nutné dotazovaného rozmluvit, aby se při následném odpovídání na otázky cítil uvolněně. Také bylo třeba některé z nich ubezpečit, že je opravdu žádoucí, aby mluvili tak, jak je pro ně nejpřirozenější. První část dotazníku se zaměřovala na informace o respondentovi, šlo o to zjistit, odkud daná osoba pochází, zda dlouhodobě přebývala v nějaké jiné oblasti a kde má kořeny její rodina (konkrétně šlo o dotazy na původ rodičů a prarodičů).

Druhá část se zabývala samotným šetřením. Jednalo se o otázky převážně zaměřené na slovní zásobu. Mezi mými respondenty se nacházeli studenti (ať už středních či vysokých škol), pracující lidé zabývající se nejrozličnějšími profesemi a osoby již v důchodovém věku. V ojedinělých případech bylo potřeba dotazník rozdělit a s respondenty se sejít opakovaně, většinou byli však dotazovaní natolik zaujati otázkami, že o odklad neměli zájem. Samotné vyplňování dotazníku probíhalo tak, že jsem si předem vždy vytiskla celý dotazník a následně si do něj zapisovala respondentovy odpovědi. Jak už bylo řečeno, v některých případech bylo nutné otázku zopakovat či přeformulovat, aby jí respondent dokázal správně porozumět a poté adekvátně odpovědět. U respondentů jsem se setkala s pozitivním ohlasem a sezení tak probíhala v přátelské atmosféře.

3.1.3 Analytická fáze

Získaný materiál jsem shrnula do jedné kapitoly (nářečního slovníčku), ve které jsem se zaměřila na souvislosti mezi mým výzkumem, definicemi v *Českém jazykovém atlase*⁸⁶ (popř. jiné příručce či slovníku) a výzkumem Dagmar Matějkové, který zpracovala ve své bakalářské práci s názvem *Mluva v Jiraticích ve třech generacích*⁸⁷ v roce 2014. Její práce mi v některých poznátcích byla velice přínosná zejména proto, že Jiratice jsou obec ležící necelých 6 km jihovýchodně od Jemnice a tamní mluva je tedy téměř totožná s mluvou jemnickou. Dále jsem čerpala především z Bartošova *Dialektického slovníku moravského*⁸⁸, Rejzkova *Českého etymologického slovníku*⁸⁹ a online verzi *Příručního slovníku spisovné češtiny*⁹⁰ a *Slovníku spisovného jazyka českého*⁹¹.

Při odkazování na *Český jazykový atlas*, *Dialektický slovník moravský*, práci Dagmar Matějkové a Rejzkův *Český etymologický slovník* jsem použila odlišnou formu citování, než je tomu ve zbytku práce. Pro lepší přehlednost jsem v případě těchto zdrojů použila odkazy v závorce, nikoliv poznámky pod čarou. Na jednotlivé mapy v *Českém jazykovém atlase* jsem odkázala pouze uvedením čísla stránky v závorce.

Co se týče Českého jazykového atlasu (dále jen ČJA), samotná Jemnice v něm není na jednotlivých mapách zakreslena pomocí bodu. Jsou zde však vyznačeny obce Mladoňovice (tzv. *Mladěnovice*) a Báňovice (tzv. *Baňovice*), přičemž Jemnice leží přibližně na půli cesty mezi nimi. Budu se tedy na mapě orientovat na oblast mezi bodem 519 – Báňovice – a 520 – Mladoňovice – (viz obrázek č. 4).

Dotazník se mnou bylo ochotno vyplnit celkem dvanáct obyvatel Jemnice, od každé generace čtyři. Respondenti z nejstarší generace se narodili mezi lety 1940–1953, obyvatelé ze střední generace jsou narozeni v letech 1961–1977 a nejmladší respondenti se narodili v rozmezí let 1995–2000. Mezi dotazovanými převažují ženy, z každé generace se mi podařilo získat výpovědi tří žen a jednoho muže, dohromady tedy devíti žen a tří mužů.

---

⁸⁶ BALHAR, Jan a kol. *Český jazykový atlas* [online]. 2011 [cit. 2020-05-04]. ISBN 978-80-88211-06-8. Dostupné z: <https://cja.ujc.cas.cz/e-cja/>

⁸⁷ MATĚJKOVÁ, Dagmar, *Mluva v Jiraticích ve třech generacích*, České Budějovice 2014, Bakalářská práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta.

⁸⁸ BARTOŠ, František. *Dialektický slovník moravský I-II*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906.

⁸⁹ REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Třetí vydání (druhé přepracované a rozšířené vydání). Praha: Leda, 2015.

⁹⁰ *Příruční slovník jazyka českého (1935–1957)* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: <https://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php>

⁹¹ *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/>

U každého hesla jsem zaznamenala, kolik respondentů jej vyslovilo, popř. jaké další obměny zkoumaného výrazu se dále vyskytly. Uvedla jsem vždy počet výskytů daného slova a za něj generaci, která k číslu patří. Generace jsem zaznamenala ve zkratkách pro lepší přehlednost: nejstarší generace NSG, střední generace STŘG a nejmladší generace NMG. Dotazovaní často odpovídali v dotazníku na jednu otázku několika slovy, počet odpovědí tedy nebude vždy pouze v počtu dvanácti.

3.2 Slovník vybraných pojmů užívaných v oblasti Jemnice

Bábi, -i, f. – jde o jednu z variant pro pojmenování matky jednoho z rodičů. Tvar *bábi* neuvádí ani ČJA, ani Bartoš. V ČJA však lze nalézt variantu *bábička* a z té se patrně obměna *bábi* vyčlenila. ČJA uvádí, že oslovení *bábička* je typické především na západní Moravě (ČJA 1, s. 80) a bylo odvozeno od slova *bába*. Na mapě v ČJA (s. 79) je Jemnice zahrnuta od oblasti užívající variantu *bábička*, v blízkosti Jemnice je také zakreslen bod značící pojem *bábina*. *Bábina* se však v mém dotazníku vyskytla pouze u jednoho člena STRĚG.

Všichni respondenti v mém dotazníku uvedli pojem *bábi*. Delší verze *bábička* se však také vyskytla, a to u 1 NSG a 3 STRĚG. 3 příslušníci NMG pak uvedli variantu *babička*.

Matějková ve své práci zaznamenala varianty *bábi* (s. 54), *bábička* (s. 26) i *bábina* (s. 104).⁹² Veronika Dubská ve své bakalářské práci, věnované obcím Nové Syrovice a Láz, zachycuje tyto varianty: *bábi* (s. 69), *bábička* (s. 56), *bábina* (s. 74).⁹³

Nejrozšířenější variantou v samotné Jemnici je tedy nářeční *bábi*. Jelikož má však většina respondentů vazby na okolní vsi a pojem *bábi* se vyskytuje i v jiných bakalářských pracích, jde o variantu užívanou i v širším okolí. Sama se v Jemnici i v okolních vesnicích setkávám především (nikoliv však výhradně) s výrazem *bábi*.

Babka, -y, f. – užíváno v pl. *babky*. Jedná se o výhradně nářeční označení pro plody lopuchu, které se (především už suché) díky svým háčkovitým výstupkům zachytává do srsti zvířat nebo na oblečení lidí. Výraz je užíván na jihozápadní Moravě a mapa ČJA (s. 281) zahrnuje pod výraz *babky* i Jemnici. ČJA však neuvádí, jak přesně výraz vznikl (ČJA 2, s. 282, 284).

Stanislava Kloferová ve svém článku *Nářeční pojmenování plodů lopuchu v češtině* naznačuje, že by *babky* mohly vzniknout podobně jako jiné nářeční výrazy, které označují tutéž skutečnost. „Přenesením pojmenování osob (a tedy i jistou personifikací) dochází u příslušných slov k zvýraznění expresivních příznaků, které se tu soustřeďují na postižení záporných lidských vlastností, jakými jsou např.

---

⁹² MATĚJKOVÁ, Dagmar, *Mluva v Jiraticích ve třech generacích*, České Budějovice 2014, Bakalářská práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Ústav bohemistiky.

⁹³ DUBSKÁ, Veronika, *Analýza nářečí v obcích Nové Syrovice, Láz*, České Budějovice 2013, Bakalářská práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka a literatury.

neodbytnost, obtížnost, ale též dravost, snaha škodit atd.: *žebráky, zloděje, židi, žertovně i švagři, ženiši, galánky, stryky*, snad i *babky*.⁹⁴

V mém dotazníku užili tuto variantu všichni respondenti bez výjimky, a to s výslovností [*bapki*]. Matějková *babky* nezmiňuje, avšak na základě mapy z ČJA, mého dotazníku a vlastních zkušeností s tímto slovem se domnívám, že je to jev rozšířený i v na okolní vsi.

Bacouch, -u, m. (pl. **bacouchy**) – velké plněné knedlíky, nejčastěji z kynutého těsta. SNJČ definuje *bacouchy* jako pečivo, konkrétně na Brněnsku a Zábřežsku jako velký koláč či buchtu, v jiných oblastech jde také o levné či nepodařené pečivo.⁹⁵ Bartoš uvádí ve svém slovníku variantu *bacóch* (gen. *bacócha*) a shledává ji jako typický výraz pro Brněnsko (DSM sv. 1, s. 9).

Jeden dotazovaný NSG a tři STRĚG při dotazu směřovaném na *varhule* (viz níže) zmínili i *bacouchy*, avšak jako mnohem větší knedlíky z odlišného těsta. U nejmladší generace jsem tento pojem už nezaznamenala a ani Matějková se o něm nezmiňuje. Jde tedy o ustupující pojem, nejmladší generace už by pravděpodobně použila označení *ovocný* či *plněný knedlík*.

Buryna, -y, f. – druh krmné *řepy*, konkrétně jde o *burák pastevný*. ČJA uvádí variantu *burýna*, hláskový rozdíl mezi slovy *burýna* a *buryna* považuje za ojedinělý (ČJA 3, s. 284–285). Na mapě (s. 283) variantu *buryna* tudíž neuvádí a Jemnicko je zde zahrnuto do oblasti, v níž se užívá pojem *burýna*. Tato varianta je užívána na území jzč. nářečí, na západní Moravě a Zábřežsku.

Jako o krmné řepě se o *burině* zmiňuje také PSJČ⁹⁶ a toto slovo je obsaženo i v jedné z výpovědí v bakalářské práci Dagmar Matějkové (Matějková, s. 76).

Respondentům byla položena otázka, zda užívají nějaký nářeční ekvivalent pro krmnou řepu. 4 NSG, 4 STRĚG a 3 NMG uvedli právě [*burinu*] s měkce vyslovovaným vokálem *i* (stejně jako u Matějkové na s. 100). Nikdo z dotazovaných nezvolil variantu s dlouhým vokálem *í*, jiný pojem než *buryna* jsem nezaznamenala. Jemnici je tedy

⁹⁴ KLOFEROVÁ, Stanislava. *Nářeční pojmenování plodů lopuchu v češtině*. Naše řeč. 1990, 73 (5), s. 235–240.

⁹⁵ BACOUCH. In: *Slovník nářečí českého jazyka* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: <https://sncj.ujc.cas.cz/entry/2121>

⁹⁶ BURYNA. In: *Příruční slovník jazyka českého* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: https://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php?hledej=Hledej&heslo=buryna&where=hesla&zobraz_ps=ps&zobraz_cards=cards&pocet_karet=3&ps_heslo=%C5%A1pajz&ps_startfrom=0&ps_numcards=11&numccha nge=no¬_initial=1

možné označit za jednu z oněch ojedinělých oblastí, kde je přítomná tato varianta, kterou se ČJA nepovedlo s jistotou zachytit na mapě.

Cafrňous, -u, m. – viz heslo **Frňous** ↓

Čupět – nářeční pojmenování pro označení *sedět na bobku*, v *podřepu*. Tato obměna převažuje v moravských městech vyskytujících se především v pohraničí. Je doložena např. na Kyjovsku a východním Brněnsku (ČJA 1, s. 113).

Podoba slovesa *čupět* vznikla hláskovou obměnou z výrazu *čapět*, to nejspíš souvisí s moravským nářečním označením pro nohu, tedy *čapa*. *Čapět* tedy znamená sedět na skrčených nohou (ČJA 1, s. 114).

ČJA na mapě (s. 115) Jemnici nepřisuzuje nářeční *čupět*, zahrnuje ji pod oblast užívající *sedět na bobku*. *Čupět* však v mém dotazníku zvolili všichni respondenti a taktéž Matějková tuto podobu zaznamenala (Matějková, s. 77). Kromě *čupět* zaznívalo v dotazníku velice často i slovo *dřepět*, uvedli ho všichni dotazovaní kromě jednoho příslušníka NMG. Tyto dva výrazy spolu tedy v mluvě jemnických obyvatel koexistují.

Frňous, -u, m. – nářeční pojmenování klíčku, resp. mladé a bílé části brambor, která ze starých brambor vyrůstá. Toto pojmenování pro klíček se vyskytuje v západních Čechách, severovýchodočeském okraji a na jihozápadní Moravě. Expresivita slova *frňous* je dána zbytečností a neužitečností tohoto výhonku (ČJA 3, s. 272). PSJČ definuje *frňous* jako tenký přírůstek, který z něčeho visí, např. z mrkve či řepy.⁹⁷ Obdobnou definici lze dohledat i v SSJČ.⁹⁸ Matějková tento výraz neuvádí.

Na mapě v ČJA (s. 271) se *frňous* vyskytuje v oblasti Mladoňovic, tedy v těsné blízkosti Jemnice.

S výrazem *frňous* jsem se setkala především u nejstarších respondentů: 4 NSG, 2 STRG a 1 NMG. Nejmladší generace už mi buď nedokázala odpovědět, jak jinak by se dal *klíček* pojmenovat, nebo ho nazývala *hlízou*. Dva respondenti STRG také zmínili

---

⁹⁷ FRŇOUS. In: *Příruční slovník jazyka českého* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: https://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php?hledej=Hledej&heslo=fr%C5%88ous&where=hesla&zobraz_ps=p&zobraz_cards=cards&pocet_karet=3&ps_heslo=hr%C4%8Da&ps_startfrom=0&ps_numcards=6&numchange=no&_initial=1

⁹⁸ FRŇOUS. In: *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=fr%C5%88ous&sti=EMPTY&where=hesla&hsu_bstr=no

obměnu *cafrňous*, která vznikla patrně spojením slov *frňous* a *cafour* (nářeční *cancour*, typické pro jihovýchodní Čechy). Výraz *frňous* je tedy u nejmladší generace patrně již na ústupu, což má podle mě na svědomí postupný odklon od soukromého pěstování brambor a jiných plodin.

Hrča, -e, f. – nářeční výraz pro *bouli*. Varianty *hrč* a *hrča* se vyskytují ve Slezsku a na Moravě, konkrétněji jde o jižní část slezských dialektů, severní a střední úseky východomoravských nářečí a k nim přilehlý středomoravský okraj. Především na okrajích této oblasti se užívá podoba *hrča*, která se také vyskytuje ve většině moravských měst (ČJA 1, s. 171–172). Ve významu *boule* uvádí obměnu *hrča* také SSJČ⁹⁹ a je možné ji nalézt také na několika lístkových výpiscích v digitalizované verzi PSJČ.¹⁰⁰

Původ nářečních podob *hrč* a *hrča* není dodnes zcela jasný. Je možné, že tyto varianty vznikly ze staršího pojmenování suku ve dřevě. *Hr-* na začátku slov je však také možné spojit se slovy *hrbol* nebo *hrb* (ČJA 1, s. 173).

Na mapě (s. 173) spadá Jemnice pod oblast, kde se používá výraz *boule*. Všichni respondenti by tuto variantu také použili, u některých se však pojem *hrča* stále drží. *Hrča* byla jmenována třemi příslušníky NSG, čtyřmi STŘG a také dvěma NMG. Matějková se o ní nezmiňuje, avšak netroufám si tvrdit, zda se tento pojem v Jiraticích užívá či ne. Je tedy vidět, že *hrča* v současnosti koexistuje spolu s variantou *boule*.

Chřastačka/Křastačka, -y, f. – viz heslo **Chřastítko/Křastítko** ↓

Chřastítko/Křastítko, -a, n. – pojmenování pro dětskou hračku, kterou se chrástí (od toho tedy pojem *chrastítko*). ČJA uvádí, že základy *křast-* a *chřast-* se vzájemně prostupují, což u jiných základů není patrné. *Křast-* a *chřast-* jsou jvč. a jzm. ekvivalenty pro základ *chrast-*. (ČJA 1, s. 108–109).

Jemnicko je na mapě v ČJA (s. 107) součástí území, které je vyhrazeno pojmu *křastačka*. Potvrdilo se mi, že tento pojem je zde ještě v menší míře aktivní, ne však

⁹⁹ HRČA. In: *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledaj=Hledat&heslo=hr%C4%8Da&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>

¹⁰⁰ HRČA. In: *Příruční slovník jazyka českého* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: https://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php?hledaj=Hledaj&heslo=hr%C4%8Da&where=hesla&zobraz_ps=ps&zobraz_cards=cards&pocet_karet=3&ps_heslo=hr%C4%8Da&ps_startfrom=0&ps_numcards=6&numchange=no&_initial=1

u nejmladší generace. Uvedl ho 1 příslušník NSG a 1 STŘG, obměnu s počátečním *ch-*, tedy *chřastačka*, uvedli 2 příslušníci STŘG. Matějková se o tomto slově a jeho variantách nezmiňuje.

V mém dotazníku se vyskytlo hned několik variant, z nichž však dohromady převažovaly varianty *křastítko* (2 NSG) a *chřastítko* (1 NSG, 1 STŘG, 3 NMG). Menší zastoupení mělo i *chrastítko* (2 NSG a 2 NMG).

Chřastítko je tedy nejpoužívanější u nejmladší generace, současně u ní však zřetelněji než u generace střední dochází k přejímání výrazu *chrastítko*. Je tedy na nejmladší generaci, jestli udrží nářeční *chřastítko*, nebo se od něj odkloní a přijme za své spisovné *chrastítko*.

Chvujka, -y, f. – jedná se o větve jehličnatých stromů. Jde o deminutivum od slova *chvuj* vzniklého obměnou kmenového *o* v základu *chvoj-*. ČJA uvádí, že *chvujka* je slovotvorný regionalismus přítomný na severozápadním Znojemsku. V Jemnici se však také vyskytuje, a to nejčastěji v plurálu *chvujky*. Na mapě v ČJA (s. 193) je situace v okolí Jemnice poněkud rozmanitá, Jemnice zde stojí přibližně na pomezí užívání slova *chvuj* a *chvojí*. Reálná situace tomu odpovídá, jelikož *chvojí* je zde stejně (ne-li více) užívanou variantou (ČJA 2, 192–194).

Chvujky vybrali v dotazníku 3 respondenti STŘG a 1 NMG. 1 respondent NSG uvedl podobu [*chvújky*], o této variantě se zmiňuje ve své práci i Matějková. (Matějková, s. 78.). Nejčastější odpověď v dotazníku představovala varianta *chvojí*, kterou zvolili všichni respondenti. Je tedy vidět, že oba výrazy spolu sice koexistují, většinové substantivum *chvojí* však nářeční *chvujky* v Jemnici vytlačuje.

3 příslušníci NSG také zvolili nářeční [*chúj*] vzniklé zjednodušením náslovné souhláskové skupiny ze slova *chvúj*. Tato obměna se též vyskytuje na jihozápadním cípu Moravy (ČJA, s. 192).

Kotouč, -e, m. – nářeční varianta pro *kolečko*, náradí se dvěma držadly a jedním kolem určené k ruční přepravě stavebního materiálu či zeminy. Tato alternativa pro *kolečko* se vyskytuje na západní Moravě a na jihovýchodním úseku Čech, např. Jindřichohradecko. Označení *kotouč* vzniklo pravděpodobně ze slova *kotálet*, resp. *koulit* (ČJA 3, s. 378).

Kotouč uvedli v dotazníku všichni respondenti, pouze jedna osoba ze střední generace zmínila, že je jí blízký i pojem *kolečko*, avšak převažuje stále *kotouč*. Z vlastní

zkušenosti mohou potvrdit, že *kotouč* zde dominuje, se substantivem *kolečko* se v Jemnici takřka nesetkávám.

Kotouč ve svém *Dialektickém slovníku moravském* uvádí i Bartoš, a to s výskytem na západní Moravě. (DSM sv. 1, s. 158). *Kotouč* se také vyskytuje v jedné z promluv u Matějkové (Matějková, s. 100-101).

Krajska, -y, f. – kotoučková, cirkulární pila, která je určena na řezání dříví apod.¹⁰¹ Matějková se zmiňuje o tom, že toto slovo má patrně původ v němčině a je odvozeno od německého *der Kreis*, které v češtině znamená kruh (Matějková, s. 79). Příslušné heslo jsem však nenalezla v ČJA.

V mém dotazníku uvedla *krajsku* většina respondentů: 4 NSG, 4 STŘG, 2 NMG. Spolu s tímto pojmem velice často zaznívalo i hovorové *cirkulárka*. Domnívám se, že tato varianta vznikla univerbizací ze spojení cirkulární pila. Uvedli ji 3 příslušníci NSG, 4 STŘG a 3 NMG.

Křehutina, -y, f. – sladký pokrm, který je jinak známý také pod názvem *boží milosti*. Jde o křehké prořezávané plátky z těsta, které se smaží ve vysoké vrstvě oleje či sádla a poté se obalují v moučkovém cukru. *Křehutiny* jsou především v okolních vsích typickým pokrmem spjatým s masopustem, to také potvrzuje Matějková ve výčtu zvyků a tradic spjatých s Jiraticemi (Matějková, s. 13). Jemnicko však není jedinou oblastí, kde se *křehutiny* vyskytují. Ve své bakalářské práci zaměřené na obec Lažínky je zmiňuje i Edita Kašíková. Lažínky přitom leží přibližně 22 kilometrů na východ od Jemnice.¹⁰²

Ve tvaru *křehotiny* (nikoli *křehutiny*) uvádí toto slovo i Bartoš, taktéž ve významu boží milosti. Dodává, že se jedná o pojem vyskytující se na západní Moravě. (DSM sv. 1, s. 162). Varianty *křehutina* a *křehotina* se vyskytují i v PSJČ a jsou zde označeny za moravismy.¹⁰³

---

¹⁰¹ CÍRKULÁRKA. In: *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=cirkul%C3%A1rka&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>

¹⁰² KAŠÍKOVÁ, Edita, *Historie obce a sboru dobrovolných hasičů v Lažínkách v poválečném období*, Bakalářská práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra společenských věd, s. 25.

¹⁰³ KŘEHUTINA. In: *Příruční slovník jazyka českého* [online]. [cit. 2020-05-05]. Dostupné z: https://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php?hledej=Hledej&heslo=k%C5%99ehutina&where=hesla&zobraz_p s=ps&zobraz_cards=cards&pocet_karet=3&ps_heslo=mra%C5%BE%C3%A1k&ps_startfrom=0&ps_nu mcards=0&numchange=no&_initial=1

Heslo *křehutina* do svého Česko-německého slovníku zahrnul také František Štěpán Kott a označuje ho za moučné jídlo. V jeho slovníku (resp. digitalizované verzi) jsou boží milosti nazývány deminutivem od slova *křehutina*, tedy *křehutinka*.¹⁰⁴

V mém dotazníku zmínili *křehutiny* všichni respondenti. Všem generacím jsou známé a ve svém životě se s nimi buď setkali, nebo stále setkávají, jelikož se na Jemnicku pořád pečou (ať už na masopust, na *zabijačku* či při jiné příležitosti). Do dnešních dní si také spousta místních uchovala recepty na tuto sladkost ještě po svých předcích. Tradice tohoto pokrmu je tedy dlouhá a s nejmladší generací zdá se zatím nekončí.

Křídla, -y, f – nářeční pojmenování pro pokličku, které je odvozeno od slovesa *krýt* a vyskytuje se v západní části Moravy (ČJA 1, s. 282). Matějková kromě varianty *křídla* zmiňuje i obměnu *skřídla*, ta se však v mém dotazníku nevyskytla (Matějková, s. 79).

Na mapě (s. 285) spadá Jemnice pod oblast, kde se užívá nářeční *křídla*, avšak tento výraz již s nejmladší generací postupně mizí. Z NSG uvedli pojem *křídla* všichni respondenti, u STRĚG se objevil dvakrát, u NMG se již nevyskytl. Nejmladší generace běžně používá deminutivum *poklička*, avšak nutno dodat, že *pokličku* užívají i příslušníci ostatních generací. I oni (ačkoliv uvedli i *křídla*) se již přiklání k *pokličce*. Pojem *křídla* je tedy v Jemnici již na ústupu.

Křidlice/Křidlica, -e, f. – nářeční pojmenování pro střešní tašku. Především varianta *křidlice* se vyskytuje zpravidla na střední a západní Moravě. ČJA uvádí, že označení *křidlice* vzniklo jako deminutivum ke slovu *křídla* (ČJA 1, s. 376, 378). Variantu *křidlica* ČJA neuvádí, oblast Jemnice a jejího blízkého okolí je na příslušné mapě (s. 379) zahrnuta do území, kde je běžnou variantou *křidlice*. Matějková se však ve své práci zmiňuje i o podobě s koncovým *-a* (Matějková, s. 79).

Na Jemnicku je využívána podoba jak s koncovým *-e* (2 NSG, 1 STRĚG, 3 NMG), tak s koncovým *-a* (2 NSG, 3 STRĚG, 2NMG). Metodou přímého pozorování jsem však vyzorovala, že u nejmladší generace je již častější varianta *křidlice*, popřípadě její příslušníci znají či užívají varianty obě.

---

¹⁰⁴ KŘEHUTINA. In: *Česko - německý slovník Fr. Št. Kotta* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: <http://kott.ujc.cas.cz/index.php?vstup=&idHeslo=123029&zpusob=heslo&Zvyraznit=&hledat=&popis=&heslo=srov>. KŘEHUTINKY. In: *Česko - německý slovník Fr. Št. Kotta* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: <http://kott.ujc.cas.cz/index.php?vstup=K%F8ehutinky&idHeslo=123030&zpusob=heslo&hledat=fulltext&popis=&heslo=>

Laťka, -y, f. – zde ve významu svislé části plotu, většinou jde o dřevěnou tyčku. Jako zdrobnělinu ke slovu lať uvádí tento pojem i PSJČ.¹⁰⁵ Jedná se o deminutivum odvozené od slova *lať*, které pochází ze střhn. *latte* (ČES, s. 368).

Podle ČJA nemá tento výraz určité vyhraněné území. Nejčastější výskyt je doložen v nářeční oblasti českomoravské a v jižní části nářečí středomoravských. Spolu s pojmem *tyčka* se však v dnešní době prosazuje především v mluvě obyvatel měst (ČJA 3, s. 92, 94).

Na mapě v ČJA (s. 93) je Jemnice ukotvena v oblasti mezi dva rozdílné pojmy. Báňovicím přisuzuje ČJA pojem *laťka*, vedlejšími Mladoňovicím pojem *tyčka*.

Situace je zřejmě značně různorodá. Respondenti uvedli hned několik variant pro pojmenování tyčky v plotu. *Laťka* byla zmiňována nejčastěji: 3 NSG, 4 STRĚG, 4 NMG. Slovo *tyčka* se vyskytlo pouze ve dvou případech u NSG a v jednom u STRĚG.

Větší zastání měly také varianty *plaňka* či *pláňka*. Verzi *pláňka* zvolil 1 příslušník NSG a 1 STRĚG. *Plaňka* s krátkým vokálem a se vyskytla v tomto počtu: 2 NSG, 2 STRĚG a 1 NMG. Ani jedna z těchto variant přitom není podle mapy v ČJA (s. 94) typická pro zkoumanou oblast.

Výraz *plaňka* má základ v něm. substantivu *die Planke* (čes. tlusté prkno), který pochází z latiny (ČES, s. 520). ČJA uvádí, že v případě *plaňky* s krátkým vokálem *a* se jedná o výraz přítomný především v západní polovině Čech (ČJA 3, s. 92).

V oblasti Jemnice je tedy patrná značná rozmanitost v používání označení pro tyčku v plotě. Existuje zde pospolu hned několik variant, z nichž nejpoužívanější je pojem *laťka*. Ta převažuje u všech generací a co je nejdůležitější, má převahu i u nejmladší generace, tudíž jde o stále aktivně užívaný výraz, který nezaniká.

Mamka, -y, f. – jedná se o nářeční variantu pro pojmenování matka. ČJA uvádí, že slovo *mamka* (stejně jako *taťka*, tedy otec) je typické především pro města a na venkově bylo zaznamenáno pouze zřídka. Také tvrdí, že je oslovení *mamka* příznačné pro mladou generaci (ČJA 1, s. 74).

Mapa v ČJA (s. 75) pojem *mamka* s oblastí Jemnice nespojuje. V blízkém okolí se na mapě vyskytuje varianta *mama* či *máma*.

---

¹⁰⁵ LAŤKA. In: *Příruční slovník jazyka českého* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: https://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php?hledej=Hledej&heslo=la%C5%A5ka&where=hesla&zobraz_ps=p&zobraz_cards=cards&pocet_karet=3&ps_heslo=la%C5%A4ka&ps_startfrom=0&ps_numcards=0&nu mcchange=no^_initial=1

Pro Jemnici je však oslovení *mamka* charakteristické. V jedné z promluv ho ve své práci zachycuje i Matějková, konkrétně v promluvě vlastní matky, tedy u příslušnice střední generace. (Matějková, s. 111). Také Kukla tuto variantu ve své práci zachytil hned několikrát, dokonce ho sám i použil ve výkladovém stylu BP.¹⁰⁶

Při výzkumu se ukázalo, že oslovení *mamka* užívají především příslušníci STŘG a NMG, z dotazovaných těchto generací ho uvedli všichni. U respondentů NSG se pojem *mamka* vyskytl dvakrát. U NSG se dvakrát vyskytl pojem *máma*, jednou také u NMG.

Z vlastního pozorování (absolvovala jsem ZŠ v Jemnici) jsem usoudila, že nejmladší generace užívá především označení *mamka*, někdy *máma*. Z dotazníku vyplývá, že *mamka* je rozšířená u všech generací, silněji ve střední a nejmladší generaci.

Mražák, -u, m. – hláskoslovná varianta pojmenování pro mrazák. Ve své práci se o něm zmiňuje i Matějková a změnu *mrazák* > *mražák* charakterizuje jako typickou pro jzč. podskupinu (Matějková, s. 80).

V dotazníku zazněly varianty obě, *mrazák* i *mražák*. *Mražák* zmínili 3 příslušníci NSG, 4 STŘG a 4 NMG. *Mrazák* se objevil v o něco menším množství: 4 NSG, 3 STŘG, 1 NMG. U nejmladší generace tedy převažuje varianta *mražák*, kdežto starší generace používají nejčastěji oba pojmy.

Námraza, -y, f. – namrzlá vodní pára na trávě či stromech. ČJA nehodnotí *námrazu* jako plnohodnotný ekvivalent slova *jinovatka* (zmrzlá vodní pára vyskytující se především na trávě), tudíž ji autoři ani nezahrnuli do mapování (ČJA 2, s. 366). Na Jemnicku jsou podle mého výzkumu tyto pojmy téměř shodné. Minimálně v lidech *námraza* evokovala spíš *jinovatku* nežli *náledí*, se kterým tento pojem nikdo z dotazovaných neztotožňoval. Matějková se o *námraze* ve svém výzkumu nezmiňuje.

Oba pojmy, tedy *jinovatka* i *námraza*, jsou v Jemnici aktivně užívané. *Námrazu* v dotazníku zvolil 1 příslušník NSG, 3 STŘG a 3 NMG. *Jinovatku* označili v dotazníku všichni dotazovaní napříč generacemi. S ohledem na fakt, že oba výrazy jsou přítomny u všech generací, se zdá, že ačkoliv je podoba *jinovatka* frekventovanější, tak tvar *námraza* nezaniká.

---

¹⁰⁶ KUKLA, Martin, *Studie běžné mluvy v obci Vesce*, s. 31.

Piják, -a, m. – jiné pojmenování pro *klišťe*, cizopasníka sajícího krev. Výraz *piják* je charakteristický pro oblast Moravy (bez Zábřezska) a je odvozen od slovesa pít (ČJA 2, s. 164). Na mapě je Jemnice zahrnuta do oblasti, kde se užívá nářeční *piják*, také Matějková ho ve své práci uvádí (Matějková, s. 80), stejně tak Bartoš ve svém slovníku (DSM sv. 2, s. 288).

Můj výzkum ale ukázal, že *klišťe* je na Jemnicku používané ve stejné míře, ne-li více. Variantu *piják* zvolili v dotazníku 3 příslušníci NSG, 4 STŘG a 2 NMG. Všichni respondenti používají výraz *klišťe*. Aktivně jsou tedy využívány sice oba tvary, *klišťe* nicméně převažuje.

Plaňka/Pláňka, -y, f. – viz heslo **Laťka** ↑

Povidlí, -í, n. – jedná se o obměnu výrazu švestková *povidla*. Jde o svařenou ovocnou hmotu používanou např. jako náplň do buchet nebo koláčů. DSM zasazuje *povidlí* do západní Moravy (DSM sv. 2, s. 321). ČJA taktéž vymezuje pro tuto variantu západní Moravu, ale také Vysokomýtsko a Náchodsko (ČJA 1, s. 276).

Původ substantiva *povidla* (a tedy i *povidlí*) je český, patrně vzniklo ze slova *vít*, a to ve významu míchat, točit (ČES, s. 544).

Na mapě v ČJA (s. 275) spadá Jemnice jednoznačně pod území vyhrazené pojmu *povidlí*. Také všichni respondenti v mém dotazníku uvedli jako první variantu *povidlí*. Pouze 1 příslušník STŘG a 3 NMG uvedli také *povidla*, ale až na druhém místě. Verze *povidlí* se objevila i v práci Matějkové, a to v promluvě příslušnice nejstarší generace (Matějková, s. 102).

Na základě výše uvedeného jsem usoudila, že *povidlí* se stále drží v aktuálním slovníku jak starších, tak i mladších obyvatel. Především u nejmladší generace však (i když až na druhém místě) existuje vedle podstatného jména *povidlí* i varianta *povidla*. Patrně až s další generací bude možné odhadnout, zda se *povidlí* udrží, či ustoupí a bude nahrazeno *povidly*.

Rožnout – nářeční podoba slovesa *rozsvítit*. *Rožnout* je odvozeno od slova *rozžehnout* a je spojeno především s rozžháváním např. svíčky nebo lampy. Jeho užívání se však rozšířilo na rozsvěcování obecně. ČJA uvádí, že tato varianta přesahuje do severovýchodních Čech na Náchodsko, Královéhradecko, Vysokomýtsko a je také typická pro Slezsko (ČJA 1, s. 344).

ČJA na mapě (s. 345) spadá Jemnice pod oblast užívající sloveso *rozsvítit*, mezi střední a starší generací je však verbum *rožnout* v určité míře stále aktivní. *Rožnout* v dotazníku zmínili příslušníci všech generací v plném počtu, 3 příslušníci NMG však projevíli pouze pasivní znalost. Všichni dotazovaní ale zároveň použili také spisovné *rozsvítit*; pro nejmladší generaci je varianta *rozsvítit* primární. Matějková se o tomto slovesu však ve své bakalářské práci nezmiňuje.

Struha -y, f. – jde o nářeční variantu pojmenování příkopu u cesty či silnice; slovo *strouha* je odvozeno z psl. *struga. Vokál *u* ve slově *struha* je výsledkem starého krácení u dvojslabičných substantiv. Hlásková varianta *struha* se vyskytuje na západu Moravy (ČJA 2, s. 330, 332). Výskyt tohoto slova na Jemnicku je zaznamenán na mapě ČJA (s. 333) a zároveň jej zachytila ve své práci i Matějková (Matějková, s. 81).

Slovo *struha* uvedli v mém dotazníku příslušníci všech generací, přičemž velice frekventovanou variantou tohoto slova je i *škarpa* (3 NSG, 3 STRĚG, 4 NMG), u staré generace se dokonce vyskytl ve dvou případech i *rygol*.

Převahu má v tomto případě sice nářeční *struha*, slovo *škarpa* je však také velice často používané, tyto pojmy jsou si v této oblasti mírou užívání rovny.

Šamrole/Šamrola, -e, f. – cukroví z (nejčastěji) listového těsta, které se namotá do tvaru trubičky, po upečení se sype moučkovým nebo vanilkovým cukrem a plní se směsí z vyšlehaného sněhu z vaječných bílků. Ekvivalentem *šamrole* je *kremrole*, která se vyskytuje jak v PSJČ¹⁰⁷, tak v *Internetové jazykové příručce*.¹⁰⁸ Ani jeden výraz jsem však nenašla ani v ČJA, ani u Matějkové.

V dotazníku se však varianty *šamrole* (3 NSG, 2 NMG) i *šamrola* (1 NSG, 4 STRĚG, 2 NMG) objevily, *kremrola* v běžné mluvě nepoužívá nikdo z dotazovaných. O variantě *šamrole/šamrola* není v příručkách mnoho záznamů. Prostřednictvím ankety vytvořené na sociální síti Instagram jsem tedy oslovila mladou generaci ve svém okolí. Mladí, kteří pochází z Jemnice či přilehlých vsí, téměř vždy odpovídali *šamrole*. Mladí z Dačic a okolních vsí (které leží opačným směrem, než se nachází Jemnice) volili

---

¹⁰⁷ KREMROLE. In: *Příruční slovník jazyka českého* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: https://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php?hledej=Hledej&heslo=kremrole&where=hesla&zobraz_ps=ps&zobraz_cards=cards&pocet_karet=3&ps_heslo=kremrole&ps_startfrom=0&ps_numcards=0&numchange=no&initial=1

¹⁰⁸ KREMROLE. In: *Internetová jazyková příručka* [online]. [cit. 2020-05-05]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=kremrole>

jednoznačně *kremroli*. Odvážuji se tedy tvrdit, že *šamrole* je pro oblast Jemnicka typická.

Jemnicko však není jediná oblast, kde se pojem *šamrole* běžně používá. Ve své diplomové práci s názvem *Diferenční nářeční slovník Zábřežska* (středomoravská nářeční skupina) zmiňuje *šamroli* i Alena Šmejkalová.¹⁰⁹ Pojem *šamrole* ve významu plněných trubiček z listového těsta se vyskytuje i na Slovensku, což jsem vysledovala na několika slovenských portálech o vaření.¹¹⁰

Na české Wikipedii jsem se dočetla, že tento pokrm pochází z Rakouska a pojem *kremrole* má tedy základ v němčině. Charakteristický válcový tvar má na svědomí patrně německé *die Rolle* (čes. *váleček, role*), což je základ i pro slovo *šamrole*.¹¹¹ Na německé Wikipedii je tento pokrm možno dohledat pod pojmem *Schillerlocke*. Ten se uchytil díky obrazu od Antona Graffa, na němž je vyobrazen Friedrich Schiller se zlatými lokny, které jsou *šamrolím* velice podobné. V Rakousku je tento pokrm známý především pod označením *Schaumrollen* (čes. pěnové role či válečky), to je českému substantivu *šamrole* nejbližší a patrně mu tedy bylo i základem.¹¹²

Škarpa, -y, f. – viz heslo **Struha** ↑

Špajz, -u, m./f. – viz heslo **Špajzka** ↓

Špajzka, -y, f. – [špajska] místo určené ke skladování potravin, nejčastěji malá místnost. ČJA uvádí ve významu truhly na mouku. *Špajska* je obměnou slova *špajza*, opět ve významu skříně či truhly na uskladnění potravin (ČJA 1, s. 252). Původ slova je potřeba hledat v němčině, patrně ve slově *die Speisekammer* (čes. komora na potraviny).¹¹³ Ve významu spíže uvádí *špajzku* i Matějková (Matějková, s. 82).

Špajzka s výslovností [špajska] se v mém dotazníku opakovala několikrát: 4 NSG, 3 STŘG a 2 NMG. Vyskytly se v něm však také jiné obměny tohoto slova. Jeden

---

¹⁰⁹ ŠMEJKALOVÁ, Alena, *Diferenční nářeční slovník Zábřežska*, Brno 2010, Diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Ústav českého jazyka, s. 98.

¹¹⁰ Šamrole - originální cukrářská pena. In: *Torty od mamy* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: <https://tortyodmamy.sme.sk/content/samrole-originalna-cukrarska-pena>; srov. Šamrole. In: *Svet vo mne* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: <https://www.svetvomne.sk/recept/samrole>

¹¹¹ KREMROLE. In: *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Kremrole>

¹¹² SCHILLERLOCKE (GEBÄCK). In: *Wikipedia: Die freie Enzyklopädie* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: [https://de.wikipedia.org/wiki/Schillerlocke_\(Geb%C3%A4ck\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Schillerlocke_(Geb%C3%A4ck))

¹¹³ SPEISEKAMMER. In: *Wikipedia: Die freie Enzyklopädie* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: <https://de.wikipedia.org/wiki/Speisekammer>

příslušník NSG uvedl *spíž*. U dvou respondentů STRG a 1 NMG se objevila dokonce varianta *špižka* [*špiška*].

PSJČ uvádí substantivum *špajz* [*špajs*], ve významu *spížirna*, které je na *Jemnicku* také velice obvyklé. Zvolilo ho větší množství respondentů: 3 NSG, 4 STRG a 2NMG. Jde patrně o zkrácený tvar slova *špajska*. Někteří z respondentů uváděli u varianty *špajz* gen. *špajzu* (jako vzor *hrad*), avšak nom. *špajz* označili za femininum. Otázka rodu je tedy u této obměny mírně komplikovaná.

Špižka, -y f. – viz heslo **Špajzka** ↑

Špruše/Šprušla, -e, f. – jiný výraz pro kulatou přičku u žebříku. Varianta v ženském rodě se vyskytuje ve stejné oblasti, jako varianta v rodě mužském, tedy *šprušel*. Jde především o Jihlavsko, Novoměstsko, Zábřežsko, východní polovinu Moravy (bez jejího východního okraje) a také Slavonicko (ČJA 3, s. 296–297).

Základem pro tato slova jsou nhn. zdobněliny německých výrazů *spriessel*, *sprussel*, *sprinzel* (čes. *příčka*). Rejzek v ČES uvádí, že pojmy *špruše/šprušel* jsou až novočeské podoby variant *šprisel*, *šprislik*, které vznikly z výše jmenovaných německých výrazů (ČES, s. 701).

Jemnice se na mapě ČJA3 (s. 295) nachází v oblasti užívání maskulina *šprušel*, avšak v mém dotazníku tuto variantu vybrali pouze dva příslušníci NSG. Jemnice se tedy v používání tomto výrazu odlišuje. *Špruše* byla v dotazníku zmíněná nejčastěji (1 NSG, 1 STRG, 4 NMG), přičemž jde vidět, že ji užívá především nejmladší generace. Varianta s koncovým *-a*, v nom. *šprušla*, se vyskytla jednou u NSG a hned třikrát u STRG. Taktéž Matějková se o variantě *šprušla* ve své práci zmiňuje jako o specifickém jevu, jelikož na jihozápadní Moravě se vyskytuje maskulinum *šprušel*, avšak v oblasti jejího (i mého) výzkumu je tomu jinak (Matějková, s. 82).

Štamprdla, -e, f. – malá sklenička na tvrdý alkohol. Tento výraz pochází z rakouské němčiny, je odvozen od substantivní zdobněliny *Stamperl* (sklenička určená na alkohol, bez stopky), které patrně vzešlo z výrazu *Stampfe* (čes. *stoupa*, *hmoždíř*) či slovesa *stampern* (čes. *tlouci*) (ČES, s. 702).

ČJA zmiňuje variantu *štamprdle* v souvislosti s vsouváním konsonantu *d* mezi hlásky *r* a *l* (*rl* > *rdl*), přičemž závěrové *l* způsobilo, že se realizoval závěr namísto chvění jazyka (ČJA 5, s. 382).

PSJČ variantu *štamprle* uvádí také, avšak ve středním rodě (gen. *štamprdlete*).¹¹⁴ SSSJČ uvádí variantu ve středním i v ženském rodě.¹¹⁵ Respondenti v mém dotazníku však uváděli výhradně rod ženský, což má patrně na svědomí právě moravská varianta *štamprla*.

Čtyři příslušníci NSG a tři STŘG by použili tvar *štamprla* s koncovým *-a*. Jak podotýká také Matějková, je tu zjevný příklon k nářečím moravským. Taktéž ona uvádí variantu *štamprle* i *štamprla* v ženském rodě (Matějková, s. 82).

K variantě *štamprle* se přiklonili především příslušníci NMG v počtu tří a také jeden respondent ze STŘG. Slovo *štamprle* bez vsunutého konsonantu *d* zvolili pouze dva dotazovaní z NMG.

Převažují zde tedy obměny *štamprla/štamprle*. Ve své bakalářské práci zachytil plurál *štamprle* také Martin Kukla. Ten zkoumal běžnou mluvu v obci Vesce, která je od Jemnice vzdálena asi 10 km na sever.¹¹⁶

Varhula, -e, f. (pl. **varhule**) – označení pro ovocné knedlíky, které jsou nejčastěji plněné švestkami. Bartoš v DSM uvádí, že se jedná o výraz typický pro západní Moravu. (DSM sv. 2, s. 475).

Tomuto substantivu se ve svém článku *Varkule, Varhule* věnuje v NŘ i Josef Janko. Slovo jako takové má základ v německém nářečním *der/die Wargel*, které je odvozeno od slovesa *wargeln* (v češ. válet, koulet).¹¹⁷

V dotazníku zmínili toto slovo všichni respondenti, přičemž u NSG a STŘG jde o pojem stále aktivně užívaný. Tři ze čtyř příslušníků NMG však projevíli pouze pasivní znalost.

Janko neopomíjí fakt, že podstatné jméno *varhula* je možné použít i jako nadávku, přičemž v mém rodinném kruhu je toto slovo stále používané jako možný ekvivalent pro *nešiku, nemotoru*. U respondentů, kteří nejsou členy mé rodiny, jsem se s tímto významem již nesetkala. Nepopírám však možnost, že i v jiných domácnostech se *varhula* v hanlivém slova smyslu používá.

---

¹¹⁴ ŠTAMPRLDLE. In: *Příruční slovník jazyka českého* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: https://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php?hledej=Hledej&heslo=%C5%A1tamprdle&where=hesla&zobraz_ps=ps&zobraz_cards=cards&pocet_karet=3&ps_heslo=%C5%BEb%C4%9Bra%C4%8Dka&ps_startfrom=0&ps_numcards=0&numchange=no&_initial=1

¹¹⁵ ŠTAMPRLLE. In: *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=%C5%A1tamprdle&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>

¹¹⁶ KUKLA, Martin, *Studie běžné mluvy v obci Vesce*, s. 119.

¹¹⁷ JANKO, Josef. *Varkule, Varhule*. Naše řeč. 1922, 6 (3), 76–78.

Matějková ve své práci dodává, že jsou *varhule* (ve významu ovocných knedlíků) dělány z bramborového těsta, moji respondenti uváděli bramborové či tvarohové těsto. Rozhodně tedy nejde o těsto kynuté (Matějková, s. 83).

Vejminka, -y, f. – jedná se o označení budovy v sousedství hlavního domu, které sloužilo k dožití starých rodičů, jejichž hospodářství již přebraly jejich děti. Tato obměna slova v ženském rodu není v ČJA zachycena, pouze podoba *výminka* je zde zapsána jako typická pro oblast jihozápadní Moravy (ČJA 3, s. 52).

Vejminka jako feminimum je však zmíněna jako specifický výraz v práci Matějkové, jedná se tedy o jev běžně se vyskytující i v lokalitě jejího výzkumu (Matějková, s. 83). V mém dotazníku byla *vejminka* také několikrát zmíněna: (1 NSG, 1 STRG, 1 NMG). V daleko větší míře však respondenti použili variantu v mužském rodě – *vejminek*.

O variantě *vejminek* se ČJA zmiňuje pouze v souvislosti s obměnou *vejimek*, která ze slova *vejminek* vznikla. *Vejminek* má základ ve slově *výminek* (zřejmě diftongizace *y > ej*) a stejně jako ostatní varianty, např. *výměnek*, vznikl ze stč. slovesa **vymieniti* čili *vymíniti* (ČJA 3, s. 52). Také na mapě v ČJA (s. 53) se oblast Jemnice řadí mezi lokality používání varianty *výminek*, tuto verzi však v mém otazníku neuvedl ani jediný respondent. *Vejminek* při dotazování zmínili 3 respondenti NSG, 4 STRG a 3 NMG.

Vejminek, -u, m. – viz heslo **Vejminka** ↑

Votápek, -u, m. – povlak na povrchu svařeného mléka, *škráloup*. Slovo *otápek* je podle ČJA charakteristické pro oblast Táborska, Třebíčska a Znojemska. Na mapě je zde Jemnice zahrnuta pod oblast, ve které se *otápek* vyskytuje. (s. 221). Také Matějková na pojem *votápek* při svém bádání narazila (Matějková, s. 83).

PSČJ uvádí *otápek*,¹¹⁸ v digitalizovaném lístkovém katalogu je však zmínka i o variantě *votápek*,¹¹⁹ u které je poznamenáno, že je známá na Táborsku a patrně i po celé Českomoravské vysočině.

---

¹¹⁸ OTÁPEK. In: *Příruční slovník jazyka českého* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: https://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php?hledej=Hledej&heslo=ot%C3%A1pek&where=hesla&zobraz_ps=ps&zobraz_cards=cards&pocet_karet=3&ps_heslo=vot%C3%A1pek&ps_startfrom=0&ps_numcards=1&numchange=no&_initial=1

¹¹⁹ VOTÁPEK. In: *Příruční slovník jazyka českého* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: https://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php?hledej=Hledej&heslo=vot%C3%A1pek&where=hesla&zobraz_ps

Na Jemnicku jsem se prostřednictvím respondentů mého dotazníku setkala s variantou *votápek* s protetickým *v*, a to především u příslušníků nejstarší a střední generace – 4 NSG, 3 STŘG a 1 NMG (ovšem jediný respondent, který *votápek* uvedl z NMG, ho zná pouze z doslechu). Je zřejmé, že varianta *votápek* postupně ustupuje výrazu *škraloup*, který v dotazníku zvolil pouze jeden příslušník NSG, ale již 3 STŘG a 4 NMG.

Vrkačka, -y, f. – viz heslo **Vrkat** ↓

Vrkat – tradice spojená s Velikonoci. Když podle pověsti odlétají na Zelený čtvrtek zvony do Říma, vystřídají jejich zvonění děti s *vrkačkami*. Charakteristický zvuk těchto nástrojů nahrazuje vyzvánění zvonu.¹²⁰ ČJA se o této činnosti nezmiňuje, avšak zachycuje nářeční varianty pro tzv. velikonoční *řehtačku*, na Jemnicku *vrkačku*. (ČJA 2, s. 448). Také v DSM je pojem *vrkačka* přítomen a Bartoš ho zasazuje do západní části Moravy (DSM sv. 2, s. 491).

ČJA vymezuje oblast používání slova *vrkačka* takto: „V pruhu táhnoucím se od Ještědu jv. směrem kolem Hradce Králové a Vysokého Mýta a pokračujícím na Moravě mezi Boskovicemi a Kyjovem, západněji pak u Ledče nad Sázavou, Jihlavy a Jemnice byly více či méně souvisle zaznamenány varianty se základem *vrk-*.“ (ČJA 2, s. 450)

Slova *vrkat* a *vrkačka* jsou na základě podobnosti pravděpodobně stejného základu. V případě *vrkačky* uvádí ČJA, že je tento výraz založen na jedné z možných interpretací zvuku, který *řehtačka* vydává. Všechna pojmenování, která pro *řehtačku* ČJA uvádí, obsahují konsonanty *r* či *ř*, které nejlépe vystihují řinčivý a skřípavý zvuk tohoto nástroje (ČJA 2, s. 448).

V Jemnici se již vrkání nedodrhuje, avšak v blízkých vsích ano. Je tomu tak např. v Menharticích, Mladoňovicích či Jiraticích, přičemž o této tradici se v souvislosti s Jiraticemi zmiňuje i Matějková (Matějková, s. 13). Kukla však v jedné z promluv příslušnice nejstarší generace zaznamenal výraz *hrkat*, nikoliv *vrkat*. (Kukla, s. 88).

S výrazy *vrkat* a *vrkačka* také souvisí pojem *vyvrkávat*. Jde o poslední obchůzku dětí po vesnici s *vrkačkami* v sobotu o Velikonocích. Jdou dům od domu a zpívají. Matějková ve své práci uvádí píseň, kterou zpívají děti v Jiraticích. (Matějková, s. 13).

=ps&zobraz_cards=cards&pocet_karet=3&ps_heslo=ot%C3%A1pek&ps_startfrom=0&ps_numcards=5
&numchange=no&_initial=1

¹²⁰ POVĚSTI O ZVONECH. In: *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Pov%C4%9Bsti_o_zvonech

Jelikož mám zkušenost s *vrkáním* v obci Menhartice, která leží na Jemnicku a od samotné Jemnice je vzdálena pouze 4 km, mohu tento etnografický jev doložit i na říkance tam zpívané: „Vzkázali nám naši páni, abyste nám dali vejce o vrkání. A peníze za klapačku, která se nám polámala, aby se zas vyspravila.“

Vrkat v mém dotazníku uvedli všichni respondenti nehledě na věk. Jelikož má většina z nich příbuzné v okolních vsích nebo z nich sami přímo pochází, mají možnost se s touto tradicí stále setkávat. Tím pádem výrazy s ní spojené nezanikají a zůstávají zachovány v aktivní slovní zásobě dnešních generací.

Vyvrkávat – viz heslo **Vrkat** ↑

Zavazet – moravský ekvivalent slovesa *překážet*, tedy *stát v cestě druhému či ostatním*. Výskyt tohoto slovesa je doložen na Moravě a ve Slezsku (ČJA 1, s. 164).

Na mapě (s. 163) je Jemnice zahrnuta do oblasti, kde se užívá spisovné *překážet*, přičemž tomu tak opravdu je. Respondentům však byla položena otázka, zda znají či užívají nějaký ekvivalent tohoto slova. Všichni příslušníci nejstarší a střední generace zmínili *zavazet* takřka bez rozmýšlení. Taktéž nejmladší generace tento pojem uvedla, a to v plném počtu, avšak šlo spíš o pasivní znalost. Je tedy vidět, že užívání této nářeční varianty zde u mladší generace mírně upadá. Ani Matějková *zavazet* ve své práci neuvádí.

Žaba, -y, f. – pojmenování nedospělé dívky předpubertálního věku. Tento jev se vyskytuje na jihozápadní Moravě a varianty *žaba* a *žába* vznikly přenesením významu z obojživelníka na děvče. (ČJA 1, s. 70). SSJČ uvádí pouze variantu *žába*, a to mj. také ve významu dítěte ženského pohlaví.¹²¹

Na mapě v ČJA (s. 69) se Jemnice nachází v oblasti užívající označení *děvče*, to zde však není zdaleka nejpoužívanější výraz pro značení nezletilé slečny.

Variantu *žaba* (je u ní patrná moravská krátkost) uvedli v dotazníku všichni respondenti, avšak 3 z NMG prohlásili, že tento tvar znají pouze od příbuzných z doslechu a aktivně ho sami nepoužívají. Paralelně s touto variantou většina

---

¹²¹ ŽÁBA. In: *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=%C5%BE%C3%A1ba&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>

respondentů použila nadnářeční substantivum *holka*. Pouze 1 STRG a 1 NMG uvedli variantu *děvče*.

Sama znám označení *žaba* především ze svého rodinného kruhu a od příbuzných kteří žijí na Jemnicku. Těmi je stále aktivně používán. U mladší generace však patrně pojem *žaba* postupně nahrazuje používanější varianta *holka*. Matějková se o tomto nářečním výrazu nezmiňuje.

Žběračka, -y, f. – obměna sběračky, kuchyňské pomůcky určené k nabírání omáček, polévek nebo jiných tekutých pokrmů. ČJA uvádí, že podoby *žběračka* či *žbiračka* neoplývají výraznějším zeměpisným vymezením a mají původ ve slově *sběračka* (ČJA 1, s. 286, 288).

Na mapě v ČJA (s. 289) se Jemnice nachází v oblasti, jež je zahrnuta pod pojem *sběračka*. Ta však těsně sousedí s územím vyhrazeným pro nářeční *šufánek*. U obce Bánoovice je vyznačen dokonce pojem *sbiračka*, avšak u obce Mladoňovice opět *sběračka*. (ČJA 1, s. 289).

V dotazníku se vyskytlo hned několik variant, z nichž *žběračka* převažovala. Vyskytla se u všech generací: 3 NSG, 4 STRG, 3NMG. Dále jsem několikrát zaznamenala obměnu s předponou *na-*, tedy *naběračka*: 1 NSG, 2 STRG, 3 NMG. Také nářeční podoba *žufánek* (původem z němčiny) se objevila hned dvakrát u NSG a jednou u NMG. *Sběračka*, pod kterou Jemnice na mapě spadá, se však objevila pouze u jednoho respondenta STRG.

Na Jemnicku je tedy situace s pojmenováním *sběračky* různorodá. V mém dotazníku sice převažovala *žběračka*, avšak spolu s ní uváděli respondenti současně i jiné varianty.

Žlička, -y, f. – pojmenování pro kuchyňské náčiní, malou lžici, které vzniklo přesmykem z tvaru *lžice*, *lžička*. Podle ČJA jde o přesmyčku typickou pro východočeskou a jihozápadomoravskou oblast (ČJA 1, s. 288, 290). O nářečním *žlica* se zmiňuje v DSM také Bartoš a považuje ho za jev typický pro západní Moravu (DSM sv. 2, s. 562).

Podle mapy (s. 291) spadá Jemnicko do oblasti užívající nářeční *lžice*, dem. *lžička*. Aktivně užívaný je zde především tvar *žlička*, na který jsem se zaměřila. 3 příslušníci NSG, 3 STRG a 2 NMG tento pojem použili. 2 NSG a 1 STRG by u velké lžice zvolili možnost s koncovým *-a*, tedy *žlica*. Zajímavé je, že 2 z respondentů NMG

uvedli zdrobnělinu *žlička*, ale pro větší nástroj by použili *lžice* za využití příznakové krátkosti u vokálu *i*, nikoliv však *žlice* či *žlice*. Varianty *žlica* i *žlička* zachytila ve své práci také Matějková, jde tedy jev rozšířený stále i na okolní vsi (Matějková, s. 83).

Žufánek, -u, f. – viz heslo **Žběračka** ↑

4 Závěr

Cílem práce bylo sestavit slovník výrazů, které jsou pro oblast Jemnice typické, přičemž bylo žádoucí zjistit, v jaké míře se zde tato nářeční slova vyskytují do dnešních dní. Výzkum jsem prováděla za pomoci nářečního dotazníku, díky kterému jsem byla následně schopná usoudit, která slova jsou v Jemnici stále součástí aktivní slovní zásoby, či případně zanikají nebo jsou vytlačována výrazy obecně českými, popř. spisovnými.

Zaměřila jsem se především na slovní zásobu. Ta je v Jemnici ovlivněna jak jevy obecně českými, tak moravskými. To má na svědomí ukotvenost Jemnice velice těsně na pomezí Moravy a Čech.

Na základě analýzy sesbíraného materiálu jsem došla k závěru, že v Jemnici je užíváno značné množství nářečních germanismů, nejčastěji přejatých z rakouské němčiny. Je možné, že svoji roli v tomto hojném výskytu germanismů má fakt, že je Jemnice od rakouských hranic vzdálena pouze přibližně 15 km. Mezi germanismy užívanými v této oblasti patří např. *krajska*, *šamrola/šamrole*, *špajzka/špižka/špajz*, *šprušla/šprušle*, *štamprdla*, *varhula*.

Většina zachycených nářečních výrazů se nějakým způsobem vztahuje k domácnosti, často ke kulinářství, tradicím a také jednoduše k věcem každodenní potřeby.

Některé výrazy se již z aktivní slovní zásoby místních obyvatel vytrácejí. Děje se tak např. u nářečního *křidla*, které uvedli všichni respondenti nejstarší generace, avšak už pouze dva ze střední generace a žádný z příslušníků nejmladší generace. Zde je jasně patrný ústup substantiva *křidla* a jeho nahrazení deminutivem *poklička* odvozeného ze spisovného výrazu *poklice*. K postupnému stírání dochází také např. u slov *rožnout*, *varhula*, *zavazet*, *votápek* či *frňous*. Domnívám se, že teprve až s novou dorostlou generací místních obyvatel bude možné definitivně rozhodnout, zda dojde k utlumení těchto výrazů či ne.

Opakem se stírání je zde výskyt slovesa *vrkat* a slov k němu příbuzných. Tento výraz je na Jemnicku stále aktivní, ačkoliv v nedalekých Dačicích se používá varianta *hrkat*. Tradice velikonočního vrkání se v obcích okolo Jemnice stále dodržuje a s ní se drží i příslušné výrazy jako *vrkat*, *vrkačka*, *vyvrkávat*. Dodržování této tradice má tedy patrně podíl na tom, že nářeční výrazy s ní spjaté nebyly vytlačeny či zapomenuty.

Zaznamenala jsem však také množství výrazů, které se udržují i u nejmladší generace a v jejichž případech jednoznačně nedochází k žádnému ústupu. Mezi ně patří mj. pojmenování *bábi*, které je v mluvě místních daleko běžnější než např. *babička*. Také zdrobnělé oslovení *mamka* je stále nejběžnější variantou a rozhodně není vytlačováno např. deminutivem *maminka*. Substantivum *mamka* je považováno za neutrální (na rozdíl od expresivního *máma* či *maminka*), proto je zde patrně tak rozšířené.

Výrazným rysem místního nářečí je problematika v rodě, častá je inklinace k rodu ženskému. Slovo *štamprdle* je v jiných oblastech užíváno ve středním rodu, v Jemnici však výhradně v rodu ženském (*štamprdla*). U označení budovy stojící v sousedství domu, která slouží k dožití starých rodičů, se vyskytla jak varianta *vejminek* v mužském rodě, tak i varianta *vejminka* v ženském rodě. Patrné je zde také zachování staršího *a* namísto *e*, které je typickým rysem středomoravské skupiny (s. 25), např. *křidlice* i *křidlica*, *šamrole* i *šamrola*, *špruše* i *šprušla*. Jde o neprovedenou přehlásku, která je zcela typická pro Moravu.

Výraz *šamrole/šamrola* si zaslouží pozornost hned z několika důvodů. Jde o nářeční germanismus přejatý patrně z rakouské němčiny, který se užívá v Jemnici i okolí stále aktivně, a to v obou tvarech. Avšak v obcích soustředěných směrem na jižní Čechy je již typickou alternativou slovo *kremrole*. Jemnice a její okolí jsou tedy určitým přechodným pásmem, kde je využívána varianta jedna, kdežto Dačice a přilehlé okolí se již přiklání k variantě druhé, tj. české. Neoznačovala bych však pojem *šamrole* přímo za moravský, snad jen variantu *šamrola* pro její koncové *a*. Na základě metody přímého pozorování, které by bylo nutné podrobněji ověřit, jsem zjistila, že na Moravě existuje také další ekvivalent tohoto slova, a to *trubička*.

Ačkoliv má tato práce spíše charakter lexikální, nemohla jsem se při výzkumu vyhnout patrným rysům foneticko-morfologického charakteru v místní mluvě. U některých slov je v mluvě jemnických obyvatel stále patrná příznaková moravská krátkost, např. ve výrazech *plaňka*, *chvujka*, *žaba*. Ta se zde však objevuje i ve slovech, která nejsou součástí mého dotazníku, jde o slova jako *rana*, *blato* (s. 22). Také protetické *v* je v některých slovech stále používané, ve slovníku uvádím slovo *voťápek*, které se však již u mladší generace tolik nedrží. Tento jev je ale možné ještě zachytit ve slovech jako *von*, *vona* či *vokno*. Dalším takovým znakem je diftongizace *y* > *ej* ve slovech *vejminek* a *vejminka*. Podle ČJA je sice pro danou oblast typická varianta *výminek*, očividně tomu tak však dnes není (s. 49). To však může být způsobeno

rozdílem mezi dobou sběru materiálu ČJA (60. a 70. léta min. století) a dobou mého výzkumu.

V návaznosti na předchozí odstavec bych chtěla upozornit na to, že ne vždy se mé poznatky shodovaly s výzkumem z ČJA. Tak například ČJA Jemnici přisuzuje výraz *sedět na bobku*, v Jemnici je však typické označení *čupět*, což ve své práci potvrdila i Matějková. Podobně je tomu v případě nářečního *otápek*, které je zasazeno do oblasti, do které spadá i Jemnice, avšak používá se zde varianta s protetickým *v* (*votápek*).

Jak jsem již zmínila, výzkum ČJA byl prováděn již dříve, v některých případech už tedy není pro dnešní dobu aktuální, jelikož nejmladší generací již nejsou některé výrazy tolik používané (např. *křidla*). Ve své analýze lexikálních jednotek a jejich tvarů jsem se ve velké míře shodovala s výzkumem, který před několika lety prováděla v blízké obci Jiratice Dagmar Matějková. Nebylo tomu však u všech pojmů, to však přisuzuji spíš tomu, že charakter její práce tkvěl především v hláskosloví a tvarosloví. Je tedy pravděpodobné, že tvary, které jsem v její práci nenašla, jsou v Jiraticích používány také.

Zaznamenala jsem, že místní mluvčí jsou na svoji mluvu jistým způsobem stále hrdí a berou ji jako součást své identity. Specifické nářeční formy jsou pro ně něčím, co podle nich patří pouze jim a co je odlišuje od ostatních uživatelů českého jazyka. Musím však přiznat, že velice často vede něco takového u určitých jedinců k pocitu jisté nadřazenosti. Např. při výzkumu slova *šamrole* jsem se setkala (u mladých lidí) i s mírnou nevraživostí vůči obyvatelům, kteří užívají pojem *kremrole* a naopak. Je zde jistá míra soutěživosti mezi jednotlivými mluvčími, a tedy i mezi tvary, které užívají. Rovněž mladí lidé se v dnešní době snaží zachovat si alespoň nějaký prvek z mluvy svých předků jako jistý způsob sounáležitosti s danou oblastí. Proto považuji výzkumy podobného charakteru za důležité. Zmapování lokální slovní zásoby může napomoci uživatelům daného nářečí k lepšímu ztotožnění se s územím, ve kterém žijí, ze kterého pochází, případně ze kterého pochází jejich blízcí.

5 Seznam použitých zkratek

↑ – viz výše

↓ – viz níže

apod. – a podobně

Bartoš – *Dialektický slovník moravský I-II*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906.

cca – cirka, přibližně

ČES – REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Třetí vydání (druhé přepracované a rozšířené vydání). Praha: Leda, 2015. ISBN 978-80-7335-393-3.

čes. – česky

ČJA – BALHAR, Jan a kol., *Český jazykový atlas 1, 2, 3, 5*.

DSM – *Dialektický slovník moravský I-II*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906.

f. – femininum

gen. – genitiv

ins. – instrumentál

jv. – jihovýchodní

jzč. – jihozápadočeský

jzm. – jihozápadomoravský

m. – maskulinum

Matějková – MATĚJKOVÁ, Dagmar, *Mluva v Jiraticích ve třech generacích*, České Budějovice 2014, Bakalářská práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta.

min. – minulý

mj. – mimo jiné

n. – neutrum

např. – například

něm. – z němčiny, německy

NESČ – *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012–2018 [cit. 2020-05-09].

Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník>

nhn. – novohornoněmecký

NMG – nejmladší generace 1995–2000

nom. – nominativ

NSG – nejstarší generace 1940–1953

pl. – plurál

PSJČ – *Příruční slovník jazyka českého (1935–1957)* [online]. Ústav pro jazyk český AV ČR, 2007–2008 [cit. 2020-05-09]. Dostupné z:

<https://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php>

resp. – respektive

SSJČ – *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011 [cit. 2020-05-09]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/>

stč. – staročeský

STŘG – střední generace 1961–1977

střhn. – středohornoněmecký

tzv. – takzvaný

6 Dialektologický dotazník

*Dotazník pro potřeby bakalářské práce s názvem Nářeční slovní zásoba v Jemnici.
Na základě dotazníku dr. Balíka vypracovala Marie Leitkepová.*

Vyplnil(a):

Datum:

Respondent(ka)

- pohlaví:
- rok narození:
- dosažené vzdělání:
- oblast, z níž respondent(ka) pochází
  - pochází z obce:
  - nejbližší město:
  - momentálně žije v:
  - studium/ práce v:
- oblast, z níž pocházejí rodiče
  - matka
    - obec:
    - nejbližší město:
    - stěhování/ dlouhodobé pobyty:
  - otec
    - obec:
    - nejbližší město:
    - stěhování/ dlouhodobé pobyty:
- oblast, z níž pocházejí prarodiče z matčiny strany
  - babička
    - obec:
    - nejbližší město:
    - stěhování/ dlouhodobé pobyty:
  - dědeček
    - obec:
    - nejbližší město:
    - stěhování/ dlouhodobé pobyty:
- oblast, z níž pocházejí prarodiče z otcovy strany
  - babička
    - obec:
    - nejbližší město:
    - stěhování/ dlouhodobé pobyty:
  - dědeček
    - obec:
    - nejbližší město:
    - stěhování/ dlouhodobé pobyty:
- oblast, z níž pochází partner či partnerka
  - obec:
  - nejbližší město:
  - stěhování/ dlouhodobé pobyty:
- místo pro další informace o např. oblastech/ obcích, ve kterých žili dřívější předci

Z dotazníku jsem vybrala ty pojmy, které jsem zpracovala v kapitole s názvem *Slovník vybraných pojmů užívaných v oblasti Jemnice*.

- 1) Jak říkáte podélné prohlubni na okraji cesty či silnice?
- 2) Jak říkáte stavebnímu prvku, který slouží jako krytina na šikmých střeších?
- 3) Jak nazvete uřezané větve jehličnatých stromů, jež lze slouží například k přikrytí okrasných rostlin na zimu?
- 4) Jakým kuchyňským náčiním přemístíte polévku na talíř?
- 5) Jak nazvete namrzlou či zledovatělou vodu na cestě, která je pak kluzká?
- 6) Jak nazvete zmrzlou vodní páru například na rostlinách či stromech?
- 7) Jak označujete budovu v sousedství hlavního domu, která dříve sloužila k ubytování prarodičů, kteří už samostatně nehospodařili?
- 8) Co si vezmete, chcete-li vozit zeminu, stavební materiál apod.? Jde o pomocníka s jedním kolem a dvěma držadly pro ruce.
- 9) Jak nazýváte kulatou vodorovnou část žebříku?
- 10) Co slouží k přikrytí hrnce?
- 11) Pojmenujte svislou část dřevěného plotu.
- 12) Jak nazýváte povlak na povrchu svařeného mléka?
- 13) Pečete nějakou sváteční cukrářskou specialitu, např. na pouť, masopust? Popř. o který svátek se jedná?
- 14) Jak říkáte doma cukroví, které má tvar trubičky posypané moučkovým cukrem, která je naplněná nadýchaným bílým krémem?
- 15) Jak pojmenujete nedospělou ženu (cca do 13 let)?
- 16) Znáte nějakou jinou variantu slova překážet?
- 17) Používáte jiné označení pro bouli?
- 18) Jak se u vás říká pokrmu, které je tvořeno z kynutého, bramborového či jiného těsta, které je následně plněno ovocem (nejčastěji švestkami) či povidly?
- 19) Jak se nazývá předmět, s nímž miminka třesou pro zabavení se?
- 20) Pojmenujte kuchyňský spotřebič, který dokáže potraviny zmrazit a uchovat je tak pro pozdější využití?
- 21) Jak pojmenujete mladou bílou část brambor, která ze starých uskladněných brambor na jaře vyrůstá?
- 22) Používáte jiné označení pro řepu?

- 23) Jak u vás říkáte místnosti či komoře (většinou je chladnější než zbytek domu, často bez oken ale nejde o sklep), která slouží k uchování potravin či jiných věcí?
- 24) Jak v běžné konverzaci nazýváte matku své matky či svého otce?
- 25) Jaké pojmenování používáte v běžné mluvě pro osobu ženského pohlaví, která vás porodila/ vychovala?
- 26) Jak říkáte hmyzu, který se v létě nachází např. ve vysoké trávě a který se přichytí na kůži, sají z člověka či jiného tvora krev a způsobuje například boreliózu?
- 27) Jak vyjádříte, že někdo uvedl v činnost žárovku? Doplňte: prosím tě, mohl bys na chodbě... (infinitiv) žárovku/ lampu/ lustr?
- 28) Doplňte: pokud házíte oblázkem po vodní hladině tak, aby po ní klouzal a opakovaně skákal, děláte či házíte tzv. ...
- 29) Pojmenujte zvyk, který se (zejména na vesnicích) dodržuje na velikonoce. Když na zelený čtvrtek zvony odletí do Říma, děti jdou po vesnici/ městě:
- 30) Ze švestek se tradičně vaří potravina určená k plnění buchet. Jak se jí říká?
- 31) Jak byste jinak nazvali kolébkovou (cirkulární) pilu?
- 32) Co si dávají hosté obvykle v hospodě nerozlévaného? Doplňte: barmane/ hostinský, nalijte mi ... slivovice.
- 33) Jak byste jinak označili pohyb, který zní následovně: sednout si na bobek.
- 34) Pojmenujte variantu menšího kuchyňského náčiní, kterým se např. míchá káva, čaj.

7 Zdroje

K uvedení zdrojů zde využívám citační normu ISO 690.

7.1 Bibliografie

BALHAR, Jan – JANČÁK, Pavel, Český jazykový atlas 1. Praha: Academia 1992. ISBN 80-200-0014-3.

BALHAR, Jan – JANČÁK, Pavel, Český jazykový atlas 2, Praha: Academia 1997. ISBN 80-200-0574-9.

BALHAR, Jan a kol., Český jazykový atlas 3, Praha: Academia 1999. ISBN 80-200-0654-0.

BALHAR, Jan a kol., Český jazykový atlas 5, Praha: Academia 2005. ISBN 80-200-1339-3.

BALHAR, Jan a kol., Český jazykový atlas. Dodatky, Praha 2011. ISBN 978-80-200-1967-7.

BARTOŠ, František. *Dialektický slovník moravský I-II*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906.

BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.

BOGOCZOVÁ, Irena. *Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie*. 2. upravené vydání. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2012. ISBN 978-80-7464-033-9.

CUŘÍN, František. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. 4. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1964.

ČEHOVSKÝ, Petr a kol., Dějiny Jemnice, Jemnice 2010. ISBN 978-80-86931-55-5.

ČEJKA, Mirek. *Česká lexikologie a lexikografie*. Brno: Masarykova univerzita, 1992. ISBN 80-210-0393-6.

FILIPEC, Josef a František ČERMÁK. *Česká lexikologie*. Praha: Academia, 1985. Studie a práce lingvistické.

HAUSER, Přemysl. *Základní pojmy z nauky o slovní zásobě a tvoření slov*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. ISBN 80-210-1286-2.

JANEČKOVÁ, Marie. *Vývoj nářečních jevů v jihočeském regionu*. In: DANEŠ, František. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0617-6.

JÁNSKÁ, Jana a Vladimír HRBEK. *Jemnické album 2*. Jemnice 2006.

JÁNSKÁ, Jana, (ed.), *Kamenná panna, aneb pověsti, pohádky a variace lidového vyprávění z jemnického kraje*, Jemnice 2000. ISBN 2-1095-972.

KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ a Miroslav GREPL. *Příruční mluvnice češtiny*. 2. upravené vydání. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-134-4.

LAMPRECHT, Arnošt a kol. *České nářeční texty*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.

MENŠÍK, Josef Stanislav. *Moravské národní pohádky a pověsti z okolí Jemnického*. Brno: [s.n.], 1856.

REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Třetí vydání (druhé přepracované a rozšířené vydání). Praha: Leda, 2015. ISBN 978-80-7335-393-3.

7.2 Online slovníky

Český jazykový atlas [online]. Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, 2012–2014 [cit. 2020-05-09]. Dostupné z: <https://cja.ujc.cas.cz/>

Vokabulář webový [online]. Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český AV ČR, 2006–2020 [cit. 2020-05-09]. Dostupné z: <https://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>

CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012–2018 [cit. 2020-05-09].

Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník>

Příruční slovník jazyka českého (1935–1957) [online]. Ústav pro jazyk český AV ČR, 2007–2008 [cit. 2020-05-09]. Dostupné z: <https://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php>

Slovník nářečí českého jazyka A–Č [online]. Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, 2016 [cit. 2020-05-09]. Dostupné z: <https://sncj.ujc.cas.cz/>

Slovník spisovného jazyka českého [online]. Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011 [cit. 2020-05-09]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/>

Internetová jazyková příručka [online]. Jazyková poradna ÚJČ AV ČR, 2008–2020 [cit. 2020-05-09]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>

7.3 Bakalářské a diplomové práce

DUBSKÁ, Veronika, *Analýza nářečí v obcích Nové Syrovice, Láz, České Budějovice* 2013, Bakalářská práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka a literatury.

KAŠÍKOVÁ, Edita, *Historie obce a sboru dobrovolných hasičů v Lažinkách v poválečném období*, Bakalářská práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra společenských věd.

KUKLA, Martin, *Studie běžné mluvy v obci Vesce, České Budějovice* 2016, Bakalářská práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Ústav bohemistiky.

MATĚJKOVÁ, Dagmar, *Mluva v Jiraticích ve třech generacích*, České Budějovice 2014, Bakalářská práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta.

ŠMEJKALOVÁ, Alena, *Diferenční nářeční slovník Zábřezska*, Brno 2010, Diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Ústav českého jazyka.

7.4 Články v časopisech

JANKO, Josef. *Varkule, Varhule*. Naše řeč. 1922, **6** (3), 76–78.

KLOFEROVÁ, Stanislava. *Nářeční pojmenování plodů lopuchu v češtině*. Naše řeč. 1990, **73** (5), s. 235–240

7.5 Elektronické zdroje

Barchan.cz [online]. [cit. 2020-01-20].

Dostupné z: <https://barchan.cz/>

Demografická ročenka měst. In: *Czso.cz* [online]. 15. 08. 2019 [cit. 2020-01-20].

Dostupné z:

https://www.czso.cz/documents/10180/91917724/13006619183.pdf/2e013989-1210-4a95-8cda-a48cf9757b5b?redirect=https%3A%2F%2Fwww.czso.cz%2Fcsu%2Fczso%2Fscitani-lidu-domu-a-bytu%3Fp_p_id%3D3%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dmaximized%26p_p_mode%3Dview%26_3_groupId%3D0%26_3_keywords%3Djemnice%2B%26_3_struts_action%3D%252Fsearch%252Fsearch%26_3_redirect%3D%252Fweb%252Fczso%252Fkatalog-produktu-vydavame

Mesto-jemnice.cz [online]. Jemnice, 21. 6. 2007 [cit. 2020-01-20].

Dostupné z: <https://www.mesto-jemnice.cz/index.asp>

Mikroregion.jemnice.cz [online]. [cit. 2020-01-20].

Dostupné z: <https://www.mikroregion.jemnice.cz/>

Spolekbarchan.webnode.cz [online]. [cit. 2020-02-10].

Dostupné z: <https://spolekbarchan.webnode.cz/>

Svet vo mne [online]. [cit. 2020-05-04].

Dostupné z: <https://www.svetvomne.sk/>

Torty od mamy [online]. [cit. 2020-05-04].

Dostupné z: <https://tortyodmamy.sme.sk/>

Wikipedia: Die freie Enzyklopädie [online]. [cit. 2020-05-04].

Dostupné z: <https://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Hauptseite>

Wikipedie: Otevřená encyklopedie [online]. [cit. 2020-05-04].

Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Hlavn%C3%AD_strana

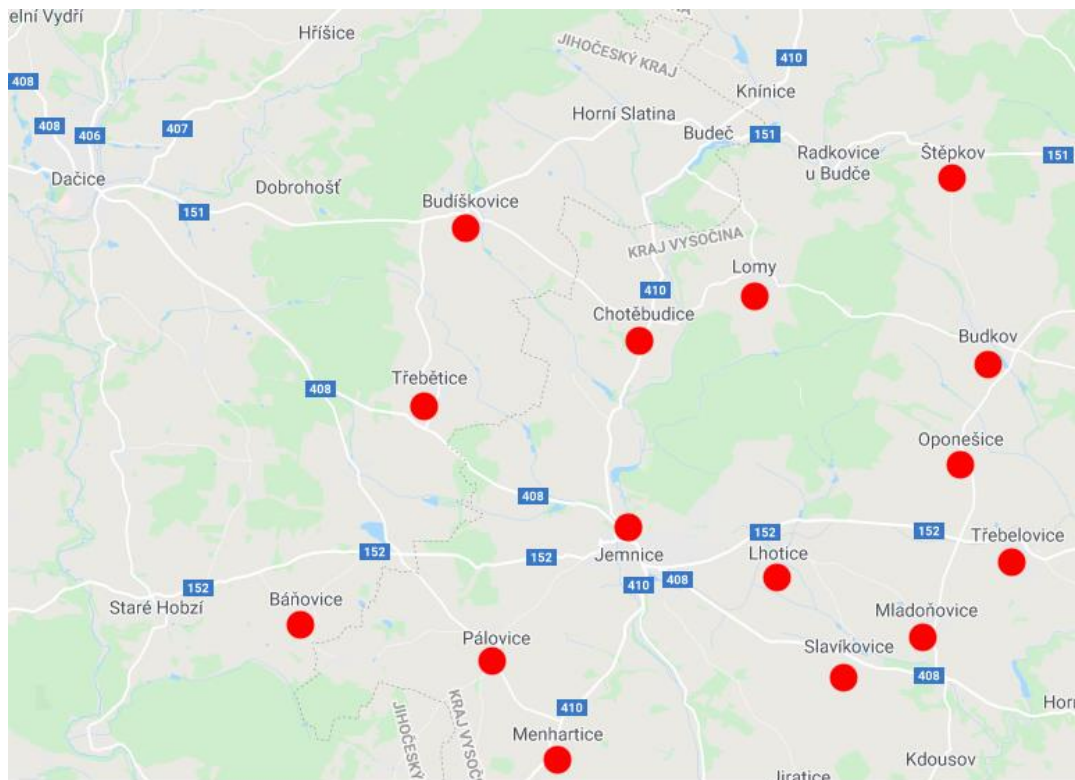
Wikiverzita [online]. [cit. 2020-05-04].

Dostupné z: https://cs.wikiversity.org/wiki/Wikiverzita:Hlavn%C3%AD_strana

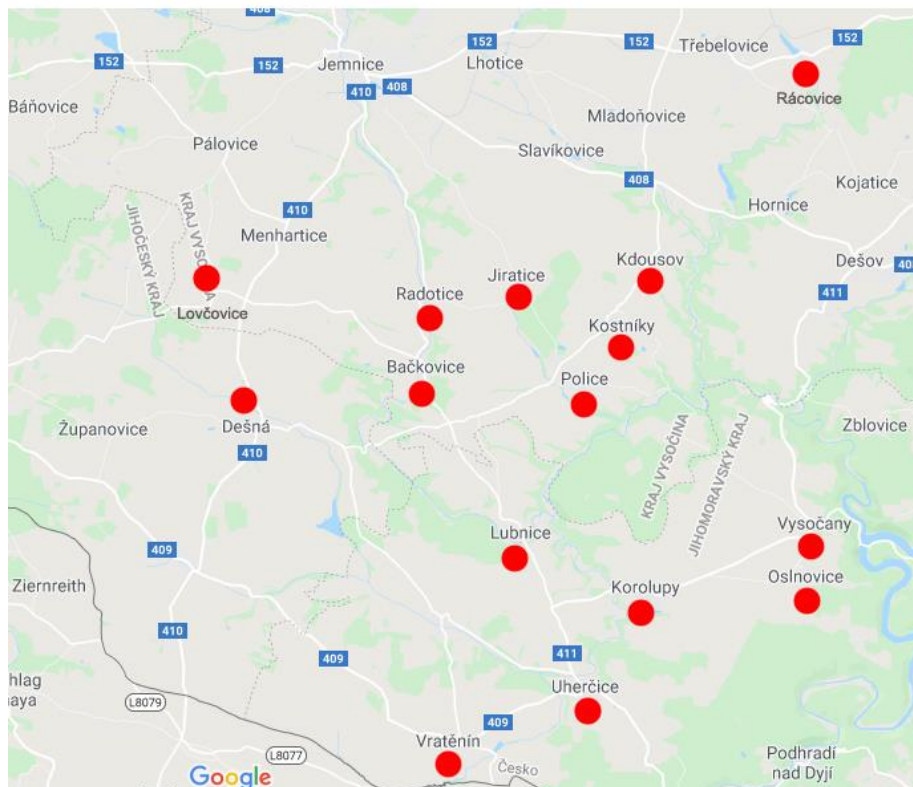

8 Obrázkové přílohy

Obrázek č. 1 – obce, které jsou součástí Jemnického mikroregionu

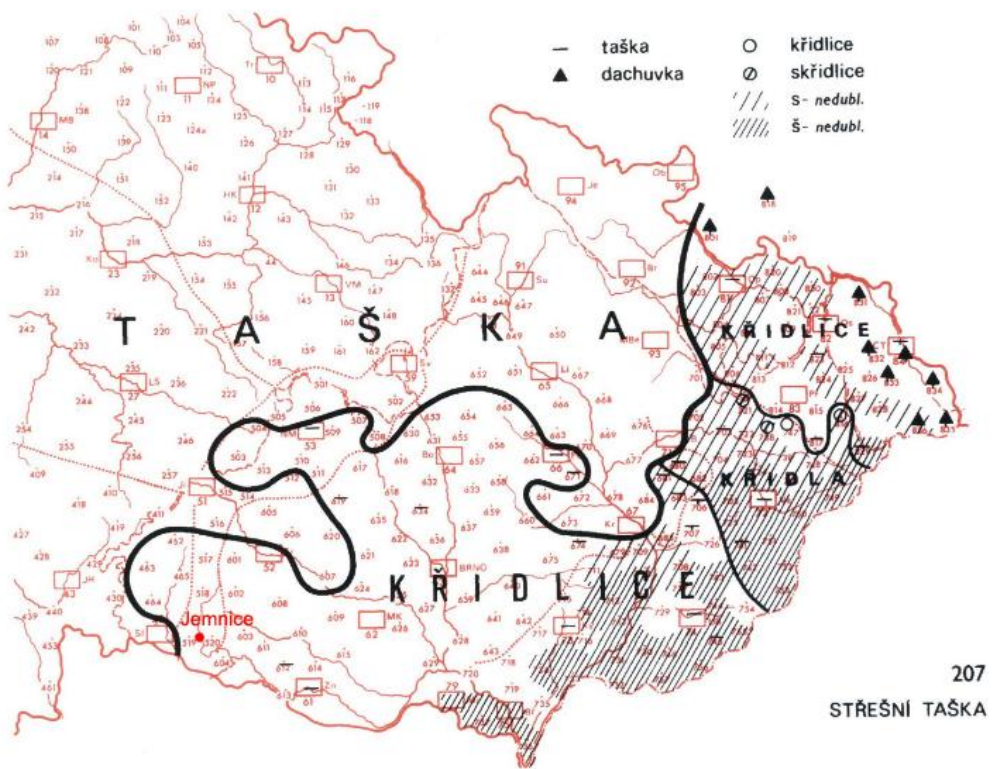
Obrázek č. 2 – obce, které jsou součástí Jemnického mikroregionu

Obrázek č. 3 – poloha Jemnice na mapě ČR

Obrázek š. 4 – přibližná poloha Jemnice na mapě v ČJA (ČJA 1, s. 379)

Obrázek č. 5 – Zámek Jemnice

Obrázek č. 6 – Kostel sv. Víta

Obrázek č. 7 – Věž kostela sv. Stanislava

Obrázek č. 8 – Kostel sv. Jakuba v Podolí

